

Kadın Hareketi Tarihinde Savaş Sonrası Dönem ve Yardım Sevenler Derneği (1945-1960)

ÖZLEM DİLBER

Özyeğin Üniversitesi,
İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü
ozlem.dilber@ozyegin.edu.tr

ORCID: 0000-0001-6025-1563
Makale geliş tarihi: 28 Temmuz 2023
Makale kabul tarihi: 24 Kasım 2023

Özet

Türkiye’de kadın hareketi tarihi alanındaki çalışmalar birinci ve ikinci dalga kadın hareketi olduğunu kabul eder ve iki dalga arasındaki dönemi (1935-1980) “sessiz yıllar” olarak nitelendirir. “Sessiz yıllar” vurgusu bu dönem kadın hareketi tarihi ile ilgili az çalışma yapılmasına sebep olmuştur. Fakat yakın zamanda kadın hareketi tarihi alanında iki dalga arasındaki döneme yönelik akademik ilgi artmıştır. Bu makale İkinci Dünya Savaşı’nın sonundan 1960’taki askeri darbeye kadar geçen dönemdeki en etkili fakat hakkında en az akademik çalışma yapılmış Yardım Sevenler Derneği’nin (YSD) tarihine odaklanarak bu yeni literatüre katkı sunmayı amaçlamaktadır. Bu çalışmada feminist tarihyazımında baskın olan dalga anlatısına eleştirel bir yaklaşım getirilmiş ve “sessiz yıllar” tanımlamasının aksine, kadınların savaş sonrası dönemde de örgütlü yaşam içerisinde aktif olmaya devam ettikleri gösterilmiştir. YSD’nin tarihi, kadın hareketinin sosyal yardım anlayışında bir süreklilik olduğunu da göstermektedir. YSD, sosyal yardım politikalarının merkezinde bir kadın derneği olarak, kadınları sosyal yardım alanında politika yapma süreçlerine dahil etmiş, bir yandan da “emek mukabili yardım” anlayışıyla yoksul kadınlara iş imkanı yaratmıştır. YSD, kadınların örgütlü yaşam içerisindeki gücünü arttırmış, kadınların toplumsal konularını iyileştirmiş ve kadın hareketi tarihinin bütün kadın derneklerini dahil ederek daha kapsamlı bir şekilde ele alınması gerekliliğini göstermiştir.

Anahtar kelimeler: Kadın hareketi tarihi, dalga anlatısı, Türkiye Yardım Sevenler Derneği, sosyal yardım uygulamaları, savaş sonrası dönem

Abstract

The Post-War Period in the History of the Women’s Movement and Turkish Philanthropic Association (1945-1960)

The scholarship in Turkey divided the history of the women’s movement into a first and a second wave, and it labeled the decades between the two waves (1935 to 1980) as “silent years”. This label arguably retarded the development of scholarly interest in these decades. On the other hand, recent years saw the appearance of new studies focusing on this neglected era. This article attempts to contribute to this new literature by concentrating on the history of one of the most influential but least studied women’s associations, the Turkish Philanthropic Association (TPA), from World War II to the military coup in 1960. To that end, it develops a critical approach towards the wave narrative, which dominated feminist historiography. In contrast with the “silent years” conception, the article shows that women continued to be active in associational life in the post-war period. The history of TPA also illustrates the elements of continuity in social assistance with the earlier phases of the women’s movement. As a women’s association at the center of social assistance policies, TPA helped women affect the policy-making processes in the field of social service and, at the same time, created job opportunities for poor women with its “aid in return for work” projects. In all these activities, TBA empowered women in the public sphere and improved their social status, proving that the history of the women’s movement deserves a more comprehensive treatment that includes all women’s associations.

Keywords: Women's movement history, wave narrative, Turkish Philanthropic Association, social assistance applications, the post-war period

Teşekkürler: Bu yazı, Tübitak 3501 Kariyer Geliştirme Programı kapsamında 122K781 numaralı ve "Savaş Sonrası Dönemde Türkiye'de Kadın Örgütlenmeleri (1945-1960)" başlıklı proje çalışmalarının bir ürünüdür. Bu yazı için *Kadın Gazetesi*'nin sayılarını tarayan Zeynep Uçar Kına'ya teşekkür ederim.

Giriş

Kadın hareketi tarihini ele alan çalışmalar, Türkiye'de iki dalga kadın hareketi olduğunu kabul etmektedir. Birinci dalga kadın hareketi Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ortaya çıkmış ve 1935'te Türk Kadın Birliği'nin (TKB)¹ kapatılmasıyla son bulmuştur. İkinci dalga kadın hareketi ise 1980 sonrasında ortaya çıkmıştır.² Bu dalga anlamına göre 1935-1980 arasındaki dönem, kadın hareketinin var olmadığı bir dönem olarak kabul edilir; bu dönem "suskunluk", "durgunluk", "hareketsizlik", "duraklama", "çoraklık", "sessizlik" ve "uyku" gibi ifadelerle anılır.³ Bu yüzden, 1935-1980 arasındaki dönemde kadın hareketi tarihi üzerine çalışmaların sayısı azdır. Mevcut çalışmalar bu dönemdeki derneklerle ilgili kısa bilgiler içeren,⁴ dönemin kadın dergilerini

1 Türk Kadın Birliği 1924 senesinde Nezihe Muhiddin ve arkadaşları tarafından kurulmuştur. Muhiddin, 1927'de tasfiye edilene kadar derneğin ilk başkanlığını yapar. Muhiddin'den sonra Latife Bekir Çeyrekbaşı derneğin başkanı olur. Dernek, 1935 senesinde kendini feshedene / kapatılana kadar çalışmalarına devam eder. Bu dernek tekrar 1949'da kurulduğunda ismi Türk Kadınlar Birliği olmuş, derneğin başkanlığına da Latife Bekir Çeyrekbaşı seçilmiştir. Bu yazıda derneğin her iki dönemi için TKB kısaltması kullanılacaktır.

2 Şirin Tekeli, "1980'ler Türkiyesi'nde Kadınlar", *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, yay. haz. Şirin Tekeli (İstanbul: İletişim Yayınları, 1995), 30; Yaprak Zihnioglu, *Kadinsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği* (İstanbul: Metis Yayınları, 2003), 20-21.

3 Şirin Tekeli, "Birinci ve İkinci Dalga Feminist Hareketlerin Karşılaştırmalı İncelemesi Üzerine Bir Deneme", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, yay. haz. A. B. Hacımirzaoglu (İstanbul: Tarih Vakfı, 1998), 337-346; Ayşegül Yaraman-Başbuğ, *Elinin Hamuruyla Özgürlük/Resmi Tarihten Kadın Tarihine* (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1992); Ayşegül Yaraman, *Bir Demokrasi Tartışması: Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili (1935-1999)* (İstanbul: Bağlam Yayınları, 1999); Ayşegül Yaraman, "Durgunluk Döneminde Çüretkâr Talepler: Kadın Gazetesi", *Toplumsal Tarih* 3 (2001): 36-41; Yıldız Ecevit, "Women's Rights, Women's Organizations and the State" *Human Rights in Turkey*, yay. haz. Zehra Arat (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2001), 187-201; Serpil Sancar, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012); Ezgi Sarıtaş ve Yelda Şahin Akıllı, "Ellili Yıllarda Kadın Hareketi", *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, yay. haz. Mete Kaan Kaynar (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015); Ezgi Sarıtaş ve Yelda Şahin Akıllı, "Altmışlı Yıllarda Kadın Hareketi: Süreklilikler, Kopuşlar ve Çeşitlenme", *Türkiye'nin 1960'li Yılları*, yay. haz. Mete Kaan Kaynar (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017); Senem Timuroğlu, "Artık Adını Koyalım: Feminist Edebiyatımızın Köşe Taşları", *K24*, 8 Mart 2017; Duygu Çayırıcıoğlu, *Kadınca Bilmeyişlerin Sonu: 1960-1980 Döneminde Feminist Edebiyat* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2022); Gizem Kaftan, "The Turkish Women's Movement in Abeyance", *Journal of International Women's Studies* 6 (2020): 181-192; Duygu Çayırıcıoğlu, "1960'ların ve 1970'lerin Kadın Edebiyatçılarında Ön-Feminizm", *Birikim* 328, 329 (Ağustos Eylül 2016): 141-150.

4 N. Ardiç, "Cumhuriyetten Sonra Kurulan Kadın Dernekleri", *Atatürk ve Kadın Hakları Kadın Dernekleri Federasyonu ve Gönüllü Kuruluşlar* (Ankara: Türk Ticaret Bankası, 1983), 194-204; Zerrin Ediz, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'deki Kadın Örgütlenmeleri: Kadın Hakları Açısından Bir İnceleme (1923-1993)", (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1994); Leyla Kaplan, *Cemiyetlerde ve Siyasî Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)* (Ankara: AKDYYK Atatürk Araştırma Merkezi, 1998); Abdullah Aydın ve Murat Yıldız, "1950-1960 Döneminde Türkiye'de Kadın Hareketlerinin Niteliği Üzerine Bir Değerlendirme", *Yasama Dergisi* 33 (2016): 50-67; Nicole A. N.M. Van Os, "Ottoman Muslim and Turkish Women In An International Context", *European Review* 3 (2005): 459-479.

inceleyen⁵ ya da tek bir derneğe odaklanan çalışmalardır.⁶ Yakın zamanda 1935-1980 arasındaki döneme yönelik akademik ilgi⁷ artmaya başlamış olsa da bu dönem ile ilgili kadın hareketi tarihinin hala keşfedilmeyi bekleyen birçok yanı vardır.

Yeni çalışmalar iki dalga arasındaki dönem ile ilgili kopuş vurgusunun aksine, kadınların örgütlü hayat içerisinde aktif olmaya devam ettiği, faaliyet ve gündemlerinde de süreklilikler olduğunu göstermektedir. Bu makalenin birincil amacı da kadın hareketi tarihindeki sürekliliklere dikkat çekmektir. Bu doğrultuda, "sessiz yıllar" olarak nitelendirilen dönem içinde en az çalışmanın olduğu 1945-1960 arasında Türkiye tarihindeki etkili kadın derneklerinden birisi olan Yardım Sevenler Derneği (YSD)'nin tarihine odaklanarak feminist tarihyazımında ortaya çıkan yeni literatüre katkı sunmaya çalışılmıştır.

Literatürde çok az çalışma Kemalist kadın derneklerini kadın hareketi tarihine dahil etmektedir. Bu dernekler arasında ismi en az geçen ve hakkında en az çalışma bulunan dernek ise YSD'dir. YSD, tek parti döneminde Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile yakın ilişkiler sonucu sosyal yardım amacıyla kurulan bir kadın derneğidir. Dernek yöneti-

5 Sibel Servet Sular, "Kadın Gazetesi'nde Kadın İmgesi (1947-1979)", (Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, 2019); Canan Sarıyar, "Demokrat Parti Döneminde Kadın Gazetesi (1950-1960)", (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2018); Melike Güngör, "Women's Writings Under State Feminism In Turkey: An Analysis "Kadın Gazetesi" From 1947 to 1960", (Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, 2016); Birsen Ünal, "Türk Kadınlığı İçin Çağdaş Bir Adım: Kadın Gazetesi (1947-1951)", (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2010); Birsen Banu Okutan, "Woman and Nation in Turkey: Kadın Gazetesi (1947-1950) and Kadın Sesi (1957-1960)", (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2007); Sezen Çoğun, "Türk Basınında Kadın Gazetesi'nin Yeri", (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2003); Sezen Karabulut, "1950'lerde Kadının Sosyalleşmesinde Basının Önemi: "Kadın Gazetesi Örneği"", *Belgi* 1 (2011): 87-97.

6 Elif Mahir Metinsoy, *Cumhuriyet'le Büyüyen Yardım Sevenler: Türkiye Yardım Sevenler Derneği* (İstanbul: Türkiye Yardım Sevenler Derneği Yayınevi, 2008); Müge Dişbudak, "Türk Kadınlar Birliği", (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2008); Ceren İşat, "Türk Kadınlar Birliğinde Devlet ve Sınıf İlişkileri", (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006).

7 Sancar, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti*; Sarıtaş ve Şahin, "Ellili Yıllarda Kadın Hareketi"; Sarıtaş ve Şahin, "Altmışlı Yıllarda Kadın Hareketi"; Selin Çağatay, "The Politics of Gender And the Making of Kemalist Feminist Activism In Contemporary Turkey (1946-2011)", (Doktora Tezi, Central European University, 2017); Pınar Melis Yelsalı Parmaksız, *Türkiye'nin Modernleşmesinde Kadınlar, 1839'dan Günümüze* (İstanbul: İmge Yayınevi, 2017); Sevgi Adak, "Yetmişli Yıllarda Kadın Hareketi: Yeni Bir Feminizmin Ayak Sesleri" *Türkiye'nin 1970'li Yılları*, yay. haz. Mete Kaan Kaynar (İstanbul: İletişim Yayınları 2021), 609-629; Umut Azak ve Henk de Smaele, "National and Transnational Dynamics of Women's Activism in Turkey in the 1950s and 1960s: The Story of the ICW Branch in Ankara", *Journal of Women's History* 3 (2016): 41-65; Ezgi Sarıtaş ve Yelda Şahin Akıllı, "Rethinking the 'Barren' Decades of Women's Movement in Turkey: Collective Memory and Intergenerational Conflicts", *Diğer* 1 (2023): 46-71; Sevgi Adak ve Selin Çağatay, "Revisiting Feminist Historiography on Women's Activism in Turkey: Beyond the Grand Narrative of Waves", *Women's History Review* 5 (2023): 723-744; Çayırıcıoğlu, *Kadınca Bilmeyişlerin Sonu; Aslı Davaz, Eşitsiz Kızkardeşlik: Uluslararası ve Ortadoğu Kadın Hareketleri, 1935 Kongresi ve Türk Kadın Birliği* (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2014); Gülfer Akkaya, *Sanki Eşittik: 1960-1970'li Yıllarda Devrimci Mücadelenin Feminist Sorgusu* (İstanbul: Kumbara Sanat Yayınları, 2011); Emel Akal, *Kızıl Feministler: Bir Sözlü Tarih Çalışması* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003); Yaraman, *Bir Demokrasi Tartışması; Ediz, Cumhuriyet Döneminde Türkiye'deki Kadın Örgütlenmeleri; Aydın ve Yıldız, "1950-1960 Döneminde Türkiye'de Kadın Hareketlerinin Niteliği"; Elif Onur, "1950'lerde Türkiye'de Kadının Sosyal Statüsü", (Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, 2019); Canan Tatlı, "Demokrat Parti Döneminde Toplumsal ve Siyasal Hayatta Kadın", (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2008); Buket Yılmaz, "1950-1960 Döneminde Türkiye'de Kadın Giyinme Davranışının Dönüşümü", (Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, 2010).*

cileri Atatürk'e bağlılığını sürekli ifade eder ve dernek, açık bir feminist politika izlemez. Bu yüzden feminist literatürde, Kemalist rejime yakın ve devleti yöneten elitlerin eşleri tarafından kurulan bir dernek olduğu vurgulanır. Dernek hakkındaki bu vurgu doğru olmakla birlikte YSD'nin tarihinin sadece belli bir dönemi ile ilgilidir. Halbuki çok uzun bir geçmişi olan YSD'nin tarihinin dönemselleştirilerek ve detaylı bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Mesela, derneğin CHP ile ilişkileri çok partili hayata geçildikten sonra köklü bir şekilde değişmiş ve dernek, 1950'li yıllarda CHP'den bağımsız bir statü elde etmiştir. Ayrıca, derneğin kurucuları, hatta yönetim kadrosunun önemli bir kısmı üst düzey devlet görevlilerinin eşlerinden oluşuyor olsa da dernek içinde farklı toplumsal kesimden kadınların olduğu görülmektedir. YSD, savaş sonrası dönemde ve 1950'li yıllarda en geniş üye ve şube sayısına sahip kadın derneğidir. Sadece büyük şehirlerde değil, 1940'lı yıllardan itibaren taşrada da çok sayıda şubesi vardır. Demokrat Parti (DP) döneminde ülke genelinde sosyal yardım uygulamalarında merkezi bir rol oynamış, dernekteki faaliyetleri ile kadınlar bu alanda karar alma süreçlerine dahil olmuştur. Dernek, kadınlar için sosyal yardım alanında önemli bir deneyim alanı olmuştur. Ayrıca, derneğin "emek mukabili yardım" ilkesi doğrultusunda binlerce yoksul kadına iş imkanı yaratılmış, kadınların kendi hayatlarını kurlmalarına destek olunmuş ve toplumsal koşulları iyileştirilmiştir. YSD, hem dernek içindeki aktivist kadınlara sağladığı imkanlar ve kadınların sosyal yardım alanında elde ettiği deneyimlerle hem de derneğin hedef kitlesi yoksul kadınların sosyal konumlarını güçlendirerek, kadın hareketi tarihinde öne çıkmaktadır. Derneğin tarihi, YSD gibi kadın derneklerinin de dahil edilerek kadın hareketi tarihini daha kapsamlı bir şekilde ele almanın gerekliliğini göstermektedir.

Makalenin ilk kısmında, feminist literatürde baskın olan dalga anlatısı ve iki dalga arasındaki "sessizlik" söylemine karşı getirilen eleştiriler ele alınacaktır. Daha sonra ise neden 1945-1960 arasındaki döneme odaklanıldığı açıklanacak ve YSD'nin savaş sonrasındaki dönemde kadın hareketi tarihindeki yeri, faaliyet alanları ve sosyal yardım alanındaki rolü ortaya çıkarılacaktır.

Dalga Anlatısı ve "Sessiz Yıllar" Vurgusu

Dalga metaforunu ilk defa 1960'lı yılların sonunda Avrupa ve Amerika'da ortaya çıkan yeni kuşak feministler kullanmıştır. Feministler bu metaforla kendilerini bir önceki kuşaktan ayırıştırarak, kadın hareketi tarihinde bir dönemselleştirme ve seçme-seçilme hakkı mücadelesi veren ilk kuşak tanımlaması yapmıştır.⁸ Bu tarihten itibaren yaygın bir şekilde kullanılan dalga metaforu, kadın hareketi tarihinde belirli dönemleri öne çıkararak, dalgalar arasındaki dönemlerin "sessizlik" ile özdeşleştirilmesine sebep olmuştur. Mesela, Batı'daki kadın hareketi tarihinde seçme-seçilme hakkının elde edilmesinden sonra kadın hareketinin gücünü kaybettiği, 1960'ların sonlarında ikinci dalga kadın hareketinin ortaya çıktığı döneme kadar etkili bir güç gösteremediği vurgulanır.⁹

⁸ Elisabeth Evans ve Prudence Chamberlain, "Critical Waves: Exploring Feminist Identity, Discourse and Praxis in Western Feminism", *Social Movement Studies* 4 (2014): 397; Adak ve Çağatay, "Revisiting Feminist Historiography", 723-724.

⁹ Caitriona Beaumont, *Housewives and Citizens: Domesticity and the Women's Movement in England, 1928-1964* (Manchester: Manchester University Press, 2016), 1; Kathleen A. Laughlin ve Jacqueline L. Castledine yay. haz. *Breaking the Wave: Women, Their Organizations, and Feminism, 1945-1985* (Routledge, 2010).

Ancak "sessiz yıllar" argümanına karşı, yakın zamanda Batı literatüründe ortaya çıkan çalışmalar bu ara dönemde de aktif kadın örgütlenmelerinin varlığını göstermiştir.¹⁰

Kadın hareketi tarihinde dalga anlatısı, kadınların toplumsal hareketliliğinin en yoğun olduğu dönemleri ve farklı gündemlerini vurgulaması açısından gerekli bir metafor olabilir. Dolayısıyla kadın hareketi tarihi, dalga anlatısından vazgeçmeden ama Caitriona Beaumont'un dediği gibi, iki dalga arasındaki dönemi sessizlik ile özdeşleştirmeden de ele alınabilir.¹¹ Elisabeth Evans ve Prudence Chamberlain de feminist kimlik, söylem ve eylem içindeki "süreklilik, kapsayıcılık ve çeşitlilik" vurgusu yapılabilmesine imkan tanıdığı için dalga anlatısından vazgeçmek yerine, dalga anlatısının eleştirel bir yaklaşımla ele alınması gerektiğini belirtmektedir.¹² Benzer şekilde Sevgi Adak ve Selin Çağatay, dalga anlatısının tarihyazımı açısından yarattığı sorunlara değinirken, Türkiye'deki kadın hareketi tarihini anlamak açısından geçerli bir metafor olabileceğini de söylemektedir. Adak ve Çağatay'a göre, Batı'daki kadın hareketi ile ortak gündemler ve örgütlenme şekilleri, kadın hareketinin zaman içindeki değişimi ve kadınların aktivizmini genel bir siyasi tarih anlatısı içerisinde görebilme açısından dalga metaforunu kullanmak faydalı olabilir.¹³ Bununla birlikte dalga anlatısı eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmeli ve kadın hareketi tarihi bütün kadın örgütlenmelerini ve aktivitelerini içerecek bir şekilde yeniden ele alınmalıdır. Vurgulanması gereken bir diğer nokta kendilerini feminist olarak tanımlamayan, feminist politik bir gündemi olmayan gönüllü hayırsever kadın derneklerini de kapsayan bir tarihin yazılması gerekliliğidir. Bunun için kadın hareketi tarihi yazımında feminist hareket – kadın hareketi ayrımının yapılması önemli bir başlangıç olabilir.¹⁴ Beaumont, bu ayrımın önemine dikkat çeker. Yazara göre bu ayrım, kadın hareketi tarihinde feminist olsun veya olmasın bütün kadın organizasyonlarının tarihine bakabilme ve kadınların aktivitelerinin çeşitliliğini görebilme imkanı sunar.¹⁵

Türkiye'de kadın hareketi tarihi alanındaki ilk çalışmalar 1990'lı yıllarda ortaya çıkmış ve dalga metaforu da ilk defa feminist tarihçiler tarafından bu dönemde kullanılmıştır. Bu tarihten itibaren dalga anlatısı kadın hareketi tarihinin yazımında baskın hale gelmiştir. Dalga anlatısı sebebiyle Batı literatüründe ortaya çıkan sorunlar Türkiye'deki feminist literatürde de görülür. Bu bağlamda Adak ve Çağatay dalga anlatısının üç temel soruna neden olduğunu belirtir. Birincisi, literatürün kadın aktivistleri homojen bir şekilde görme ve özellikle toplumsal cinsiyete özgü gündemleri olan kadın aktivizmine odaklanma eğiliminde olmasıdır. İkincisi, dar bir aktivizm tanımı yapılarak kadınların kitlesel mobilizasyon, sokak hareketleri ve entellektüel eserleri gibi belli başlı aktivizm türlerine odaklanmasıdır. Bu bağlamda mesela devletle birlikte çalışan kadın dernekleri görmezden gelinir. Son olarak da iki dalga arasındaki dönemi dışlayan bir tarihyazımı ortaya çıkmış ve bu da süreklilik yerine kopuş vurgusuna sebep olmuştur.¹⁶ Adak

¹⁰ Beaumont, *Housewives and Citizens*, 1; V. Wright, "Women's Organizations and Feminisms in Interwar Scotland", (Doktora Tezi, University of Glasgow, 2008); Evans and Chamberlain, "Critical Waves", 396-409; Laughlin ve Castledine, *Breaking the Wave*.

¹¹ Beaumont, *Housewives and Citizens*.

¹² Evans and Chamberlain, "Critical Waves."

¹³ Adak ve Çağatay, "Revisiting Feminist Historiography", 725.

¹⁴ Beaumont, *Housewives and Citizens*; Adak, "Yetmişli Yıllarda Kadın Hareketi", 609-610; Adak ve Çağatay, "Revisiting Feminist Historiography."

¹⁵ Beaumont, *Housewives and Citizens*, 3.

¹⁶ Adak ve Çağatay, "Revisiting Feminist Historiography", 725-726.

ve Çağatay'ın vurguladığı bu üç önemli eksiklik uzun süre literatürde egemen olmuş ve bunun önemli bir sonucu da Kemalist kadın derneklerinin kadın hareketi tarihine içerisine dahil edilmemesi olmuştur. Feminist tarihyazımında Kemalist kadın derneklerinin tarihine karşı ilgisizliğin nedenleri 1980 sonrası Türkiye'de yaşanan siyasi dönüşümlerle de yakından bağlantılıdır.

"Sessiz yıllar" söylemi 1980 sonrası ortaya çıkan feminist hareketin politik gündeminin bir ürünüdür. 1980 öncesinde sol hareket içerisinde aktif olan kadınlar, 1980 sonrası ortaya çıkan kadın hareketinin öncüleridir ve kadınlar öncelikle içinden çıktıkları sol hareketin "erkek egemen ve cinsiyetçilik körü" yapısına eleştiri getirmişlerdir.¹⁷ Adak, feministlerin kendi geçmişlerine karşı "suskun yıllar" ifadesini kullanmalarının bir nedeninin sol harekete yönelik bu eleştirel bakış olduğunu söyler.¹⁸ Öte yandan, 1935-1980 arasının kadın hareketi tarihine dahil edilmeme nedenlerinden biri de 1980 askeri darbesinin de etkisiyle feministlerin gözünde devlet ve Kemalizm'in eşleşmesidir. Adak'a göre bu yüzden "Kemalizm'in kadın hakları söylemiyle" özdeşlik kuran kadın örgütlenmeleri kadınlar için mücadele eden örgütler olarak görülmemiştir. Sonuç olarak feminist literatür, sosyalist ve Kemalist kadın örgütlenmelerini kadın hareketi tarihine dahil etmemiştir.¹⁹ Çağatay da "sessiz yıllar" adlandırmasının ardında benzer sebeplerin bulunduğuna dikkat çekmiştir. Çağatay'a göre, feminist, İslamcı, Kürt ve sosyalist kadın hareketlerinin tarihleri yazılmış ama Kemalist kadın hareketi tarihi literatürde çok az yer almıştır.²⁰ Bunun nedenlerinden birisi feminist literatürün 1980'lerde ve 1990'larda, Kemalizme ve Kemalist modernleşmeye karşı eleştirel bir yaklaşımın egemen olduğu bir dönemde ortaya çıkmış olmasıdır.²¹ Bu yüzden, literatürde Kemalizm ve feminizm birbiriyle uzlaşmaz iki ayrı kavram olarak görülür ve "Kemalist kadın aktivizmi kadınların özgürlüğüne hizmet etmedi" sonucuna ulaşılır.²² Çağatay'a göre, Kemalist devlet - sivil toplum ayrışmasının en temel toplumsal gerginlik nedeni olarak tanımlandığı bir dönemde, feminist literatür de benzer bir ayrıma dayanarak, "Kemalist kadın örgütleri, toplumsal cinsiyete dayalı baskıdan kadınları kurtarmak için değil Kemalist devlet ideolojisini üretmek için çalıştı" sonucuna ulaşır.²³

İki dalga arasındaki dönemin "sessizlik" ile özdeşleştirilmesi ve belirli feminist gündemlere daha çok odaklanması, tek parti döneminde devlet himayesinde kurulan YSD gibi bir derneğin literatürde çok az yer almasına sebep olmuştur. YSD, tüzüğünde uzun süre "cemiyet siyasetle meşgul olmaz", "Atatürk rejimine bağlı" ve CHP prensiplerini gerçekleştirmeyi amaç edinmiş ifadeleri yer alan,²⁴ Atatürk'e şükranlarını her zaman

¹⁷ Adak, "Yetmişli Yıllarda Kadın Hareketi", 610.

¹⁸ A.g.e.

¹⁹ A.g.e., 611.

²⁰ Çağatay, "The Politics of Gender", 5.

²¹ A.g.e., 297.

²² A.g.e.

²³ A.g.e., 14-15.

²⁴ *Himâye-i Etfâl Kadın Yardım Cemiyeti Nizamnamesi*, 1928. <http://tysdarsivi.hacettepe.edu.tr/document/317#?c=0&m=0&s=0&cv=0>; *Himâye-i Etfâl Kadın Yardım Cemiyeti Nizamnamesi* (Ankara: Hakimiyet-i Milliye Matbaası, 1931); *Yardımsevenler Cemiyeti Nizamnamesi* (Ankara Devlet Matbaası, 1940), Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490.1/591.41.1, 1945; *Yardımsevenler Cemiyeti Nizamnamesi* (Ankara Devlet Matbaası, 1941) BCA, 490.1/591.42.1, 17.6.1949; *Yardımsevenler Cemiyeti Nizamnamesi* (Ankara Devlet Matbaası, 1942), BCA, 490.1/591.41.1, 1945.

dile getiren²⁵ bir hayırsever kadın derneğidir. Literatürde genellikle derneğin CHP ile organik bağı ve Kemalist elitlerin kızları ve eşleri tarafından kurulduğu vurgulanır.²⁶ Türkiye tarihinde en yaygın örgütlenme ve üye sayısına sahip kadın derneklerinden biri olmasına rağmen YSD'nin tarihi çok az çalışma tarafından kadın tarihi içerisinde değerlendirilmiştir.²⁷ Bu noktada, feminist hareket - kadın hareketi ayrımı yapmak ve YSD'yi, kadın hareketi içerisinde yoksul kadınlara yönelik sosyal yardım faaliyetleriyle öne çıkan kadın derneklerinden birisi olarak nitelendirmek doğru olur. Bu makalenin amacı, YSD'nin tarihini kadınların örgütlü hayat içindeki yeri ve etkisini vurgulayarak ele almaktır. Derneğin, daha önce iki dalga arasında en az çalışılmış olan savaş sonrası dönemine ve tek parti döneminden sonra CHP'den ilk kez bağımsız bir kadın derneği olarak çalıştığı 1950'li yıllara odaklanılacaktır.

Kadın Hareketi Tarihinde Savaş Sonrası Dönem ve Yardım Sevenler Derneği

"Sessiz yıllar" vurgusunun aksine, Türkiye'deki kadın hareketi tarihi açısından 1945-1960 arası çok partili hayata geçilen, kadın örgütlenmesinin artmaya başladığı ve birçok kadın örgütünün kurulduğu dönemdir. Bu dönem, 1960'taki askeri darbe ile ciddi bir kesintiye uğramıştır. 1960'ların başında, kadın hareketinin 1950'lerdeki canlılığını yitirdiği, hak ve eşitlik taleplerinde bir azalma olduğu gözlemlenir.²⁸ Kadınların siyasi taleplerinde yeniden bir canlılık dönemi 1960'ların ortasında görülmüştür.²⁹

1945-1960 arası kadın örgütlenmesinin yeniden canlandığı bir dönemin başlangıcı olmasına rağmen bu dönemle ilgili çok az çalışma vardır. Bunun nedenlerinden birisi, kadın örgütlenmesinin kısıtlı olduğu bir dönem olarak görülmesidir.³⁰ Bu dönemde kadınlar siyasetten uzak, kadın örgütleri ise zengin kadınlar tarafından kurulan ve sosyal yardım işleriyle uğraşan dernekler ya da mesleki örgütler olarak değerlendirilir.³¹ Halbuki, 1946'da Cemiyetler Kanunu'nda yapılan değişikliklerle dernek kurmanın önündeki engeller kaldırıldıktan sonra³² çok sayıda kadın derneği kurulmuş ve bu dernekler kadın hakları mücadelesinde önemli adımlar atmış, siyaset üzerinde de etkili olmuştur.

Kadın örgütlerinin bu dönemdeki temel amacı "kadınların haklarının korunması"dır.³³ Bu amacın dışındaki çeşitli konularda faaliyette buldukları da görülmektedir. Kadınların toplumsal statüsü, eğitimi, iş olanakları; kimsesiz çocuklar, evlatlık kızlar; kadına

²⁵ Tekeli, bu dönemde kurulan derneklerin genel özelliğinin Atatürk'e bağlılıkları olduğunu söylemiştir. Tekeli, "80'lerde Türkiye'de Kadınların Kurtuluşu", 35.

²⁶ Çağatay, "The Politics of Gender", 95.

²⁷ YSD'yi kadın hareketi tarihi içerisinde kabul eden çalışmalardan birisi için bakınız: Sarıtaş ve Şahin, "Ellili Yıllarda Kadın Hareketi."

²⁸ Sarıtaş ve Şahin, "Altmışlı Yıllarda Kadın Hareketi", 728-731.

²⁹ A.g.e., 732.

³⁰ Yeşim Arat, "Toward A Democratic Society: The Women's Movement in Turkey in the 1980s", *Women's Studies International Forum* 17 (2-3) (1994): 243; Kaftan, "The Turkish Women's Movement", 185.

³¹ Arat, "Toward A Democratic Society", 243; Kaftan, "The Turkish Women's Movement", 185; Zülal Kılıç, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Kadın Hareketine Genel Bir Bakış", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, yay. haz. A. Berktaş Hacımırzaoğlu (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998), 350; Van Os, "Ottoman Muslim and Turkish Women."

³² Ahmet N. Yücekök, *Türkiye'de Dernek Gelişimleri (1946-1968)* (Ankara: Sevinç Matbaası, 1972), 11.

³³ Sarıtaş ve Şahin, "Ellili Yıllarda Kadın Hareketi", 637.

karşı şiddet, fuhuş, örtünme gibi birçok toplumsal konu kadınlar tarafından ele alınır.³⁴ 1950'lerin sonunda kadınların siyasete doğrudan müdahil olmak için Kadınlar Partisi kurma girişimi de vardır.

Kadın örgütlerinin "sosyal sorunlar" gündemiyle birçok yardım ve eğitim faaliyeti yaptığı da görülmektedir.³⁵ Ezgi Sarıtaş ve Yelda Şahin'e göre bu dönemde kadın hareketi, "sosyal sorunlar" gündemi altında "köylü kadına Cumhuriyet ideolojisini ve modernleşmeyi götürmeyi, şehirdeki yoksul kadına iş ve meslek edindirmeyi, ev kadınına ise toplumsal sorunların çözümünde işlevli kılmayı birincil hedefleri arasına koyar."³⁶ Bu amaçlar çerçevesinde faaliyette bulunan kadın dernekleri arasında YSD de vardır.³⁷

YSD, Türkiye tarihinde sosyal yardım faaliyetleri açısından en etkili kadın derneğidir. Derneğin tarihi ile ilgili az sayıdaki çalışma tek parti dönemine, özellikle de İkinci Dünya Savaşı yıllarına odaklanmaktadır.³⁸ Fakat derneğin savaş sonrası dönemi, faaliyet alanlarının genişlemesi ve sosyal yardım politikalarına etkisi açısından daha önemli görünmektedir. Ayrıca, tek parti rejimi ile organik bağı çok partili hayata geçildikten sonra ortadan kalkar ve 1950'li yıllarda dernek, devletten bağımsız gönüllü bir kadın derneği haline gelir. Üstelik, Türkiye'de sosyal yardım faaliyetleri bu dönemde de gönüllü dernekler aracılığıyla yapılmaya devam ettiği için,³⁹ derneğin gücü ve etki alanı artmaya devam eder. Bu yazıda derneğin savaş sonrası dönemi 1960 senesine kadar incelenecektir. Çünkü 1960 senesi hem kadın tarihi hem Türkiye'de yeni bir sosyal yardım yaklaşımının ortaya çıkması, hem de derneğin gelişimi ve yapısı açısından yeni bir dönemin başlangıcıdır.

Yardım Sevenler Derneği'nin Kuruluşu

Kırklareli Milletvekili Fuat Umay, 1928'de dönemin milletvekili ve yüksek kademe bürokrat eşlerine Çocuk Esirgeme Kurumu'nun bir şubesi olarak Himaye-i Etfal Kadın Yardım Cemiyeti adında bir derneğin kurulması önerisinde bulunur. Umay'ın girişimleri sonucunda 19 Şubat 1928'de Ankara'da bu isimle bir cemiyet kurulmuştur.⁴⁰ Başlarda

³⁴ A.g.e.; Çağatay, "The Politics of Gender."

³⁵ Sarıtaş ve Şahin, "Ellili Yıllarda Kadın Hareketi", 657-658.

³⁶ A.g.e. 658.

³⁷ A.g.e.

³⁸ Hacer Korkmaz, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında (1941) Yardım Sevenler Cemiyeti ve Mevhibe İnönü'nün Çalışmaları", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 27 (Haziran 2016): 436; Fadime Sözcü, "İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sinde Kamu Hizmeti Gören Kuruluşlara Bir Örnek Olarak Yardım Sevenler Derneği ve Faaliyetleri (1939-1945)", (Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, 2019); Ceren Utkugün ve Şaban Ortak, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Yardım Sevenler Cemiyeti'nin Millî Müdafaa Hizmetlerine Yardım Faaliyetleri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2 (2019): 461-477; Murat Metinsoy, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Yardım Sevenler Cemiyeti: Ankara'dan Türkiye'ye Yayılan Sivil Toplum Seferberliği", *Cumhuriyet'le Büyüyen Yardım Sevenler: Türkiye Yardım Sevenler Derneği*, yay. haz. Elif Mahir Metinsoy (Ankara: Türkiye Yardım Sevenler Derneği, 2018).

³⁹ Ayşe Buğra, *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika* (İstanbul:İletişim Yayınları, 2008).

⁴⁰ Elif Mahir Metinsoy, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yardım Kurumları, Kadınlar ve Türkiye Yardım Sevenler Derneği", *Cumhuriyet'le Büyüyen Yardım Sevenler: Türkiye Yardım Sevenler Derneği*, yay. haz. Elif Mahir Metinsoy (Ankara: Türkiye Yardım Sevenler Derneği, 2018), 39; Veysi Akın, "Dr. M. Fuat ve Himaye-i Etfal Kadın Yardım Cemiyeti" Kadınlar ve Türkiye Yardım Sevenler Derneği", *Cumhuriyet'le Büyüyen Yardım Sevenler: Türkiye Yardım Sevenler Derneği*, yay. haz. Elif Mahir Metinsoy (Ankara: Türkiye Yardım Sevenler Derneği, 2018), 28.

"mahdut bir çalışma alanı içinde Çocuk Esirgeme Kurumu'nun bir köşesinde kurulan bu dernek", daha sonra müstakil bir kadın derneği haline gelir.⁴¹ 1938'de Cemiyetler Kanunu'nun dokuzuncu maddesine göre "aile, cemaat, ırk, cins ve sınıf esasına veya adına dayanan cemiyet" kurulması yasaklanınca derneğin adı da değişir. 28 Şubat 1938'de yani derneğin onuncu yılında adı, Yardımsevenler Cemiyeti olur.⁴² Derneğin adının belirlenmesinde Atatürk'ün etkili olduğu bilinmektedir.⁴³ İkinci Dünya Savaşı başladıktan sonra 22 Haziran 1940'ta İcra Vekilleri Heyetince dernek "menafi-i umumiyyeye hadim cemiyetler" (kamu yararına çalışan dernekler) arasına alınmış,⁴⁴ böylece kanunun bu statüdeki derneklere sağladığı vergi muafiyeti, taşınmaz mal edinme ayrıcalığı, il, ilçe ve köylerde birden fazla şube açabilme hakkı gibi ayrıcalıklardan faydalanma imkanını kazanmıştır.⁴⁵

YSD, kuruluşundan itibaren gönüllü çalışan ve sosyal yardım yapan bir kadın derneğidir. Merkez ve şubelerdeki yönetim kadrosunun, üyelerinin ve çalışanlarının büyük çoğunluğu kadınlardan oluşmaktadır. Derneğin yaptığı sosyal yardımlar da özellikle yoksul kadınlara yöneliktir.

Derneğin kuruluş amacı "annelerin sıhhi ve içtimai ve ruhi ihtiyaçlarını tatmin" olarak belirtilmiştir.⁴⁶ Bu doğrultuda cemiyetin faaliyet alanı "neşriyat, tetkikat, iş evleri tesisi, kütüphaneler ve dersaneler tesisi, dispanser tesisi, çocuklu annelerin işe yerleştirilmesi, muhtaç annelerin doğumlarına muavenet etmek, ebe tedarik etmek" olarak açıklanmıştır. Derneğin bir amacı da "annelerin hayatını tehlikeye koyan, memleketin bünyesini sarsan çocuk düşürme fenalıklarının önüne geçmeğe çalışmak, halka telkinlerde bulunmak, genç kızların ahlâkî durumlarıyla alâkalanmak[tır]."⁴⁷

II. Dünya Savaşı derneğin tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. 1942'de çıkan tüzükte derneğin amacı, "çeşitli yurt hizmetleri ve sosyal yardım mevzuu üzerine çalışmak"

⁴¹ Nüket Saracel, *Sosyal Yardım ve Hizmet Kuruluşlarının Sosyal Politikası ve Türkiye Yardım Sevenler Derneği Uygulaması* (Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, 1997), 18. İffet Halim Oruz, "Yardımsevenler kongresi" *Kadın Gazetesi*, 12 Haziran 1950. *Yardım Sevenler Derneği 1948 Yılı Çalışmaları*, 7, <http://tysdarsivi.hacettepe.edu.tr/document/257#?c=0&m=0&s=0&cv=0>; *Yardım Sevenler Derneği 1928-1955 Çalışmaları*, <https://tysdarsivi.hacettepe.edu.tr/document/4#?c=0&m=0&s=0&cv=0>

⁴² *Yardım Sevenler Derneği 1948 Yılı Çalışmaları*, 7; *Resmi Gazete*, 14 Temmuz 1938.

⁴³ 1952 kongresinde Atatürk'ün derneğin ismi için bizzat kendi eliyle yazdığı vesikayı Perihan Arıburun delegeler ile paylaşmıştır. "Yardımsevenler kongresi", *Kadın Gazetesi*, 2 Haziran 1952. *1928-1967 Türkiye Yardımsevenler Derneği*, <https://tysdarsivi.hacettepe.edu.tr/document/255#?c=0&m=0&s=0&cv=0>. 70 Yılın Öyküsü *Türkiye Yardım Sevenler Derneği, 1928-1998* (Ankara: Mars Ticaret ve Sanayi A.Ş., 1999), 21, <https://tysdarsivi.hacettepe.edu.tr/document/274#?c=0&m=0&s=0&cv=0>.

⁴⁴ BCA, 30.18.1.2/91.60.3, 22.06.1940. *Resmi Gazete*, 4 Temmuz 1940.

⁴⁵ Saracel, *Sosyal Yardım*, 21-24.

⁴⁶ Derneğin, 1928, 1931, 1940, 1941, 1942 senelerine ait tüzükleri mevcuttur. Derneğin 1946 çalışma raporunda, 1945 senesinde yeni tüzük hazırlandığı belirtilmiştir. Fakat bu tüzük arşivde mevcut değildir. *Yardımsevenler Derneği Genel Merkezi 1946 Kongresi, Çalışma ve Hesap Raporları* (Ankara: Çankaya Matbaası, 1947), BCA, 490.1/591.41.1, 1945.

⁴⁷ 1928, 1931, 1940, 1941 ve 1942 tüzüklerinde derneğin amacının açıklandığı bölüm bir madde hariç aynıdır. 1928 ve 1931 tüzüklerinde yer alan "gündüzleri hizmete gidecek anaların çocuklarını Himaye Etfalın çocuk yuvalarına yerleştirmek" amacı 1941 ve 1942 nizamnamelerinde yoktur. *Himâye-i Etfâl Kadın Yardım Cemiyeti Nizamnamesi, 1928*, 1; *Himâye-i Etfâl Kadın Yardım Cemiyeti Nizamnamesi, 1931*; *Yardımsevenler Cemiyeti Nizamnamesi 1940*; *Yardımsevenler Cemiyeti Nizamnamesi 1941*; *Yardımsevenler Cemiyeti Nizamnamesi 1942*.

olarak ifade edilmiştir. Yurt hizmetleri, "gönüllü hastabakıcı yetiştirmek, cephe gerisi hizmetlerinde ve yurt sağlık işlerinde vazifelenmek" olarak tanımlanır. Diğer tüzüklerden farklı olarak sosyal yardım işleri ise "muhtaç analara doğumlarından evvel ve sonra yardım etmek, yoksulların işe yerleştirilmeleri..., yoksullar için muvakkat barındırma yerleri açmak, çalışamayacak düşkünlere yardım, talebe yurtları açmak, ıslaha muhtaç büyük yaştaki çocukları sanat ve ticaret evlerinde yetiştirmek" olarak açıklanmıştır.⁴⁸ Derneğin ulaştığı kitle savaş dönemi ile birlikte genişlemiş; öğrenciler, ihtiyacı olan yaşlılar, yoksullar, hastalar, dul ve yetimler, hamile kadınlar, depresyon, sel vb. felaketlerden etkilenenler gibi geniş bir kesime yönelik sosyal yardım yapan bir dernek olmuştur. Fakat yardımların ve iş imkanı yaratma gibi çabaların büyük bölümü yoksul kadınlara yönelmeye devam etmiştir. Murat Metinsoy'a göre, savaş sırasında yoksullukla mücadelede "en etkili gönüllü sosyal yardım ve hayır kuruluşu" olmuştur.⁴⁹ Dernek, sosyal yardım faaliyetlerinin aciliyet kazanması sebebiyle menafi-i umumiye hadim dernekler arasına alınmış, derneğin görev tanımı genişletilmiş ve devlet desteği ile ülke genelinde çok sayıda şube açması da bu dönemde başlamıştır.⁵⁰

1940'lar ve Yaygın Şubeleşme

1940'lı yıllarda Türkiye'de en fazla sayıda şubeye sahip olan dernekler Türk Hava Kurumu, Kızılay ve Çocuk Esirgeme Kurumu'dur.⁵¹ Bu üç dernekten sonra YSD en yaygın örgütlenmeye sahip dernektir. 1944 ve 1946 seneleri arasında YSD'nin toplam 39 ilde merkezi ve 82 ilçede şubeleri olduğu görülmektedir.⁵² Taşrada derneğin şubeleri-

⁴⁸ *Yardımsenvenler Cemiyeti Nizamnamesi 1942; Yardım Sevenler Derneği 1928-1955 Çalışmaları.*

⁴⁹ Metinsoy, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Yardım Sevenler Cemiyeti", 105.

⁵⁰ A.g.e., 95-143.

⁵¹ 1944 senesinde Cumhuriyet Halk Partisi, il teşkilatlarından Cemiyetler Kanunu'na göre teşekkül etmiş ve faaliyetine devam eden dernek ve şubeleri ile ilgili bilgi talep etmiştir. İl teşkilatlarından dernek isimleri, derneklerin kuruluş tarihleri, künye bilgileri ve yönetici kadronun partide olup olmadığı bilgisi alınmıştır. Teşkilatlardan gelen bu bilgiler 1944 ve 1946 yılları için Türkiye'deki bütün derneklerle ilgili önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Bu bölüm, Cumhuriyet Arşivi'nde bulunan bu dernek bilgilerinden faydalanılarak yazılmıştır. BCA, 490.1/595.56.1, 03.1.1944; BCA, 490.1/595.56.2, 1.1.1944; BCA, 490.1/595-56-3, 3.1.1944; BCA, 490.1/595.56.5, 15.1.1944; BCA, 490.1/595.56.6, 17.1.1944; BCA, 490.1/595.56.7, 20.1.1944; BCA, 490.1/595.56.8, 21.1.1944; BCA, 490.1/595.56.9, 23.1.1944; BCA, 490.1/595.57.1, 23.1.1944; BCA, 490.1/595.57.2, 24.1.1944; BCA 490.1/595.57.3, 24.1.1944; BCA, 490.1/595.57.4, 26.1.1944; BCA, 490.1/595.57.6, 31.1.1944; BCA, 490.1/595.57.7, 1.2.1944; BCA, 490.1/595.57.8, 2.2.1944; BCA, 490.1/595.57.9, 2.2.1944; BCA, 490.1/595.57.10, 2.2.1944; BCA, 490.1/595.58.3, 4.2.1944; BCA, 490.1/595.58.4, 7.2.1944; BCA, 490.1/595.58.5, 7.2.1944; BCA, 490.1/595.58.6, 10.2.1944; BCA, 490.1/595.58.7, 28.2.1944; BCA, 490.1/595.58.8, 1.3.1944; BCA, 490.1/595.58.9, 6.3.1944; BCA, 490.1/595.58.10, 8.4.1944; BCA, 490.1/596.59.4, 5.9.1944; BCA, 490.1/596.59.5, 31.10.1944; BCA, 490.1/596.60.1, 10.1.1945; BCA, 490.1/596.61.2, 15.6.1945; BCA, 490.1/596.61.4, 24.7.1945; BCA, 490.1/596.61.5, 23.7.1945; BCA, 490.1/596.61.6, 13.8.1945; BCA, 490.1/596.61.7, 13.8.1945; BCA, 490.1/596.61.8, 27.8.1945; BCA, 490.1/596.61.9, 5.9.1945; BCA, 490.1/596.62.2, 13.10.1945; BCA, 490.1/596.62.3, 16.10.1945; BCA, 490.1/596.62.4, 3.12.1945; BCA, 490.1/596.62.5, 6.12.1945; BCA, 490.1/596.62.7, 12.12.1945; BCA, 490.1/596.62.8, 28.12.1945; BCA, 490.1/597.63.4, 11.3.1946; BCA, 490.1/597.63.6, 20.4.1946; BCA, 490.1/597.64.1, 13.3.1946; BCA, 490.1/597.64.3, 15.4.1946; BCA, 490.1/597.65.7, 25.11.1946; BCA, 490.1/596.59.1, 24.4.1944; BCA, 490.1/597.63.3, 7.3.1946; BCA, 490.1/597.63.7, 12.3.1946.

⁵² Bu sayıya merkez ilçeler de dahil edilmiştir. Her şube hakkındaki sadece bir sene için bilgi mevcuttur. Dolayısıyla şubelerin üye sayılarına karşılaştırmalı bir şekilde bakılamamış ve çalışmalarına devam edip etmediği de belirlenememiştir. Sadece Bilecik ve Manisa için iki senelik veri mevcuttur. Bilecik'te 1944 ve 1945 arasında üye sayılarında artış görülmektedir. Manisa'da ise 1944 senesinde açılmış olan üç şubenin 1946'da kapandığı ve yeni bir şubenin açılmış olduğu görülmektedir. Metinde belirtilen ilçe sayısına Manisa'da kapatılan şubelerin olduğu ilçeler de dahil edilmiştir.

nin büyük kısmı 1940 ve sonrasında açılır.⁵³ 1950'li yıllarda şube sayısında biraz artış yaşanmış olsa da önemli bir değişiklik olmamıştır. Derneğin 1947'de 48 ilde merkezi, 86 ilçede şubesi,⁵⁴ 1955'te 44 ilde merkezi ve birçok ilçede de şubesi olduğu belirtilmektedir.⁵⁵ 1958'de ise dernek 46 ildeki merkezleri ile çalışmalarına devam etmektedir.⁵⁶ 1960 yılında şube sayısında bir azalma yaşanmış ve derneği sadece 25 ilde merkezi olduğu belirtilmiştir. Bu durum, 1960'ların ortasından itibaren değişmiş ve şube sayısında yine eski rakamlara ulaşılmıştır.⁵⁷

Derneğin en fazla şubesinin bulunduğu il İstanbul'dur. İstanbul'dan sonra Bursa'da derneğin yaygın bir örgütlenmesi olduğu görülmektedir. Bütçeleri yüksek olduğu için öne çıkan şubeler ise İstanbul, İzmir, Eskişehir, Zonguldak, Konya ve Kayseri'dir.⁵⁸ 1944 senesinde İstanbul'daki şubelerde toplam üye sayısı 1.136'dır.⁵⁹ İzmir'de sadece bir merkez vardır ve üye sayısı 500'dür. 1944-1946 seneleri için ülke genelinde toplam üye sayısı ise 10.049'dur.⁶⁰ YSD'nin, savaş sonrası dönemde şube ve üye sayısına bakıldığında ülke genelinde en yaygın örgütlenme sayısına sahip kadın derneği olduğu görülmektedir.⁶¹

YSD'nin büyük şehirlerde ve taşradaki yönetim kadrosu kadınlardan oluşmaktadır.⁶² Derneğin yönetiminde üst düzey idareci ve bürokrat eşlerinin etkin olduğu bir gerçektir. Taşrada bazı dernek başkanlarının derneğin bulunduğu ilin önde gelen devlet görevlilerinden, mesela vali eşlerinden oluştuğu görülmektedir. Ancak buradan hareketle derneğin, yönetici sınıfın eşlerinin oluşturduğu bir kulüpten ibaret olduğunu düşünmek doğru olmaz. Derneğin yönetim kurullarında eğitilmiş ve meslek sahibi kadınların da etkili olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin taşrada dernek yönetim kurullarında kadın öğretmenler olduğu görülmektedir. Öğretmenler dışında memur ve doktor kadınlar da dernek üyeleri arasında yer almaktadır. Bu verilere bakıldığında, Türkiye genelinde öğretmenlerin örgütlü kadınların önemli bir kısmını oluşturduğu ve YSD'nin de taşrada en fazla şube sayısına sahip kadın derneği olarak öğretmen kadınların örgütlenmesinde etkili bir merkez olduğu düşünülebilir.

53 70 Yıln Öyküsü, 26.

54 Merkez ve şubeler hakkındaki bilgiyi CHP milletvekili ve derneğin genel merkez kurulu üyesi Mebrure Aksoley Meclis'te yaptığı bir konuşmada belirtmiştir. *TBMM Tutanak Dergisi*, 28.12.1947, 556.

55 *Yardım Sevenler Derneği 1928-1955 Çalışmaları*.

56 Dernek kongrelerinde etkili bir isim olan Hasene Ilgaz'ın 1958'de şubelerle ilgili verdiği rakamdır. Hasene Ilgaz, "Yardım sevenler derneği" *Kadın Gazetesi*, 21 Haziran 1958.

57 1966 senesinde 45 ilde merkezi olduğu görülmektedir. *1928-1967 Türkiye Yardımsevenler Derneği*.

58 "Yardımsevenler Derneğinin Konuşması" *Kadın Gazetesi*, 1 Haziran 1957.

59 İstanbul'da Adalar, Bakırköy, Beşiktaş, Beykoz, Çatalca, Eminönü, Eyüp, Sarıyer, Şile, Üsküdar, Yalova, Beyoğlu ve Kadıköy'de derneğin şubeleri vardır. Şile şubesi hariç bütün şubelerin üye sayıları hakkında bilgi vardır. Buradaki toplam üye sayısına Şile şubesi dahil değildir.

60 Bu sayıya Bilecik'teki şubenin sadece 1945'teki üye sayısı dahil edilmiştir. Öte yandan, bazı şubelerin üye sayısı belirtilmediği için bu toplama dahil edilememiştir. Dolayısıyla gerçekte toplam üye sayısının bundan daha fazla olduğunu düşünebiliriz.

61 1949'da tekrar kurulan TKB'nin şube ve üye sayıları hakkında bilginiz çok kısıtlıdır. İffet Halim Oruz 1957'de yazdığı bir yazıda TKB'nin 40 ilde teşkilatı olduğunu yazmıştır. Bu konu hakkında başka bir bilgiye ulaşamamıştır. İffet Halim Oruz, "Türk Kadınlığının Kalkınması" *Kadın Gazetesi*, 21 Aralık 1957. Ayrıca bakınız: Ediz, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'deki Kadın Örgütlenmeleri*, 47; Dişbudak, "Türk Kadınlar Birliği", 80.

62 Derneğin sadece Manisa Soma'daki teşkilatında yönetim kadrosu tamamen erkektir.

Demokrat Parti ve Yardım Sevenler Derneği

YSD kuruluşundan itibaren sosyal yardım uygulamalarının merkezinde olan bir dernektir. Tek parti döneminde, devletten bağımsız olmayan ve yoksullukla mücadeleyi gerçekleştiren gönüllü derneklerden birisi olmuştur. Hatta CHP ile “yakın ilişkiler için- de kurulan ilk yardımsever kuruluşu” olmuştur.⁶³ Derneğin kurucu üyelerine bakıldığında da CHP ile derneğin yakın ilişkisi görülebilir.

Dernek ilk kurulduğunda tüzüğünde kurucu üyeler yer almaz. Kurucu üyeler ilk defa 1940 senesinde tüzükte belirtilir. Bu sene, derneğin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve eşi Mevhibe İnönü himayesinde⁶⁴ faaliyet alanlarının genişlediği ve kendini yeniden tanımladığı bir senedir. Mevhibe İnönü derneğin koruyucu başkanı olur. Tüzükte derneğin sekiz kurucu üye (Mevhibe İnönü, Fitnat Çakmak,⁶⁵ Nevber Sevüktekin,⁶⁶ Reşide Bayar,⁶⁷ Nimet Uybadın,⁶⁸ Melâhat Özbudun,⁶⁹ Tezer Taşkıran, Fuat Umay) tarafından kurulduğu yazılmaktadır.⁷⁰ Fakat zamanla tüzükte belirtilen kurucu üyelerin sayısı artmıştır. Sonraki senelerde Süreyya Ağaoğlu,⁷¹ Seza Lostar,⁷⁰ Sevda And⁷³ ve Belkis Odman⁷⁴ da kurucu üyeler arasında yer almış ve kurucu üye sayısı toplamda on iki ol-

63 Buğra, *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika*, 133-134.

64 1940’lı yıllarda dernek Mevhibe İnönü’nün himayesi altındadır. *Yardımsevenler Cemiyeti Nizamnamesi 1940*; *Yardımsevenler Cemiyeti Nizamnamesi 1941*; *Yardımsevenler Nizamnamesi 1942*.

65 Fitnat Çakmak, Milli Mücadele döneminde Müdafaa-i Milliye Vekilliği, İcra Vekilleri Heyeti başkanlığı yapan ve tek parti döneminde ise uzun süre Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi (Genel Kurmay Başkanı) olan Fevzi Çakmak’ın eşi.

66 Nevber Sevüktekin, 1927-1950 arasında CHP milletvekilliği yapan asker kökenli General Mehmet Kâzım Sevüktekin’in eşi. *TBMM Albümü 1920-1950*, Cilt 1.

67 Reşide Bayar, tek parti dönemi birçok bakanlık yapmış, DP’nin kurucularından ve 1950’li yıllarda cumhurbaşkanlığı yapan Celal Bayar’ın eşi.

68 Nimet Uybadın, 1923-1954 arasında milletvekilliği yapan, eski Dahiliye Vekili Cemil Uybadın’ın eşi. *Türk Parlamento Tarihi II. Dönem 1923-1927*, no:3, 738. Selva Hansu, “Bir Cumhuriyet Kuruluşu: Türkiye Yardım Sevenler Derneği’nin Kuruluş Öyküsü” (Yayımlanmamış makale) https://www.academia.edu/36506207/Bir_Cumhuriyet_Kurulu%C5%9Fu_T%C3%BCrkiye_Yard%C4%B1m_Sevenler_Derne%C4%9Finin_Kurulu%C5%9F_%C3%96y%C3%BCs%C3%BC

69 Melahat Özbudun, Nimet Uybadın’ın kızıdır. Üvey babası ise eski Dahiliye Bakanı Cemil Uybadın’dır. 1939-1945 arasında Ankara Barosu başkanlığı yapan Avukat Hayrullah Özbudun ile evlenmiştir. Cumhuriyete Kanat Gerenler Belgeseli TRT2 Melahat Özbudun Bölümü, <https://www.youtube.com/watch?v=ifrtUgAPYg>. Hansu, “Bir Cumhuriyet Kuruluşu.”

70 *Yardımsevenler Cemiyeti Nizamnamesi 1940*.

71 Tezer Taşkıran ve Süreyya Ağaoğlu, Ankara Hukuk Mektebi profesörü, tek parti döneminde CHP milletvekili olan Ahmet Ağaoğlu’nun kızlarıdır. 1941 ve 1942 tüzüklerinde Süreyya Ağaoğlu da kurucu üyeler arasında yer almıştır. *TBMM Albümü 1920-1950*; “Yardımsevenler derneğinin ilk kuruluşu hakkında Bn. Seza Lostar ile görüşme”, *Kadın Gazetesi*, 12 Temmuz 1948; *Yardımsevenler Cemiyeti Nizamnamesi 1941*; *Yardımsevenler Nizamnamesi 1942*.

72 Seza Lostar, tek parti dönemi Brüksel elçisi Diplomat Basri Lostar’ın eşi. “Yardımsevenler Derneği fabri üyelerinden ve Brüksel Sefiri merhum Basri Lostar eşi Bn. Seza Lostar’la 18 yıl evvel Amerikada kurulmuş olan (Türk Yardım Cemiyeti) hakkında görüşme” *Kadın Gazetesi*, 11 Temmuz 1949.

73 Sevda And, Birinci ve İkinci Meclis’te milletvekilliği yapan Tunalı Hilmi’nin kızıdır. 1948 yılında basılan çalışma broşüründe Seza Lostar ve Sevda And da kurucu üyeler arasında yer almaktadır. “Yardımsevenler derneğinin ilk kuruluşu hakkında”; *Yardım Sevenler Derneği 1948 Yılı Çalışmaları*.

74 Belkis Odman, 1950-1954 arasında DP milletvekili olan, Maarif ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıklarında çalışmış Mahmut Celaleddin Odman’ın eşi. Kardeşi de Hasan Saka ile evlidir. Derneğin 1928-1967 broşüründe ve 70 Yılın Öyküsü kitabında Belkis Odman da kurucu üyeler arasına dahil olmuştur. *Türk Parlamento Tarihi IX. Dönem 1950-1954*, cilt: 7, 254-255; *1928-1967 Türkiye Yardımsevenler Derneği*; *70 Yılın Öyküsü*. Hansu, “Bir Cumhuriyet Kuruluşu.”

muştur. Derneğin kurucu üyeleri ve başkanları CHP'li üst düzey bürokrat, milletvekili ve devlet yöneticilerinin eşlerinden oluşmaktadır.⁷⁵

YSD'nin tarihi ile ilgili en çok vurgulanan konulardan birisi derneğin CHP ile yakın ilişkisidir. Fakat bu durum çok partili hayata geçildikten sonra değişir. Derneğin CHP ile olan yakınlığına karşı itirazlara dair ilk işaretler 1940'ların sonundan itibaren görülmektedir.⁷⁶ Bu bakımdan 1938'den itibaren tüzükte yapılan önemli değişiklikler, mesela özellikle derneğin Mevhibe İnönü'nün himayesi altına alınması ve CHP prensiplerini benimsemesi gibi maddeler çok partili hayata uygun görülmemiştir.⁷⁷

1950'de DP seçimi kazandıktan sonra derneğin CHP ile ilişkisinde köklü dönüşümler yaşanır. DP iktidarında Mevhibe İnönü'nün ismi sadece kurucu üyeler kısmında yer alır. Tüzükte bulunan derneğin İnönü'nün himayeleri altında olduğunu belirten madde de kaldırılır. Kurucu üyelerin isimleri listesinde en üst sıradayken, liste alfabetik bir şekilde sıralanır ve İnönü dördüncü sırada yer almaya başlar. 1950'li yıllarda İnönü dernek kongrelerinde görünmezken, derneğin kongrelerinde öne çıkan isim Reşide Bayar olacaktır. DP'li yıllar derneğin CHP'den bağımsız bir kadın derneği olmasında önemli bir dönemdir.

İnönü'nün en son katıldığı kongre Mayıs 1949 senesindeki kongredir.⁷⁸ İnönü, Haziran 1950'de yapılan bir sonraki kongreye katılmamıştır. Bu durum, derneğin 1950 kongresinin yeni bir dönemin başlangıcı olacağına dair önemli bir göstergedir. Kongrede tüzükteki bazı maddeler değiştirilir. Muhtemelen İnönü ile ilgili tüzükte yapılan değişiklikler de bu kongrede olmuştur. En önemli değişiklik 1941 senesinden beri tüzükte yer alan "cemiyet Türk milletinin bir tek kuruluş ve yükseliş yolu olan ve milleti daima bir az daha yükselten Atatürk rejimine bağlı kalmayı ve kendi faaliyet şubelerinde CHP prensiplerini tahakkuk ettirmeyi, en esaslı bir gaye olarak kabul etmiştir" ifadesinin değiştirilmesidir.⁷⁹ İzmirli delegelerin önerisiyle "CHP prensipleri" ifadesi "Atatürk inkilâbı prensiplerine göre çalışma" şeklinde değiştirilir.⁸⁰ Bu arada dernek içi denetimi arttırmak için murakıplık pozisyonunun yanına müfettişlik organı da getirilir.⁸¹ 1951 kongresinde de "demokratik hükümlere aykırı olan maddeler üzerinde titizlikle durulmuş" ve değişiklikler yapılmıştır.⁸²

75 Türk Parlamento Tarihi IX. Dönem 1950-1954, 254-255. TBMM Albümü 1920-1950. TBMM Albümü 1950-1980. Cilt 2. "Yardımsenler derneğinin ilk kuruluşu hakkında", *Kadın Gazetesi*, 12 Temmuz 1948; "Yardımsenler Derneği fahri üyelerinden ve Brüksel Sefiri merhum Basri Löstar eşi."

76 1948 Temmuz ayında derneğin kurucularından Seza Lostar verdiği bir röportajda, Mevhibe İnönü'nün derneğin başlangıcından beri olmadığına dair söylentiler olduğunu söylemiştir. Benzer bir tepki TKB'ye karşı da vardır. "Yardımsenler derneğinin ilk kuruluşu hakkında", *Kadın Gazetesi*, 12 Temmuz 1948; Mümtaz Faik Fenik, "Kadınlar Birliğinin Seçim faaliyeti", *Zafer*, 20 Şubat 1950. Ayrıca bakınız: İffet Halim Oruz, "Türk Kadın Birliğinin faaliyetinin amacı", *Kadın Gazetesi*, 27 Şubat 1950.

77 Oruz, "Yardımsenler kongresi."

78 "Yardımsenler Kongresi toplandı", *Kadın Gazetesi*, 30 Mayıs 1949.

79 *Yardımsenler Cemiyeti Nizamnamesi 1940*; *Yardımsenler Cemiyeti Nizamnamesi 1941*; *Yardımsenler Nizamnamesi 1942*.

80 Oruz, "Yardımsenler kongresi."

81 A.g.e.

82 "Yardımsenler kongresi", *Kadın Gazetesi*, 11 Haziran 1951.

1950 kongresinden sonra delegeler arasından seçilen bir grup Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı, Meclis Başkanı Refik Koraltan'ı ve Başbakan Adnan Menderes'i ziyaret eder.⁸³ Bu görüşmede Bayar derneğe yönelik övgü dolu sözler söylemiş ve DP'nin her yönden derneği destekleyeceğini ilan etmiştir: "Türkiye'de sosyal davanın temelini Yardım Sevenler kurmuştur. Kadınlarımız müsbet çalışmalarıyla bu davâyı desteklemişlerdir. Çalışmalarını yakından takip ettim. Sizlere hükümet olarak mümkün olduğu kadar müzahir olacağız. Bizlerden her zaman yardım göreceğinizden emin olarak çalışınız."⁸⁴ 1950'li yıllarda dernek, yeni hükümet ile yakın ilişkiler geliştirmiştir.

Derneğin 1950'li yıllardaki kongrelerine DP'nin, özel olarak Celal Bayar ve ailesinin yakın ilgisi vardır. Mesela 1958'deki kongreye birçok milletvekilinin yanı sıra Ankara valisi Kemal Aygün, Kızılay genel başkanı ve Afyon DP milletvekili Rıza Çerçel de katılmıştır.⁸⁵ 1959'daki kongreden sonra Çankaya Köşkü'nde Nilüfer Gürsoy kongre delegelerine kokteyl verir.⁸⁶ Daha sonra Celal Bayar da delegelerin olduğu salona inip, tek tek hepsiyle görüşmüştür.⁸⁷ 1950'li yıllar boyunca derneğe hükümetin ve cumhurbaşkanı'nın ilgisi devam eder.

DP döneminde derneğin etkinlik alanı artmış ve dernek çalışmaları arttıkça bina ihtiyacı da ortaya çıkmıştır. 1957'de Ankara'da Genel Merkez, Kız Öğrenci Yurdu ve bütün atölyeleri kapsayacak şekilde bir bina inşaatına başlanır.⁸⁸ 1958'de Genel Merkez temel atma törenine Celal Bayar'ın yanı sıra, hükümetten, bürokrasiden birçok önemli kişi katılır. Törene "yardım ve himayelerini esirgemeyen" Bayar, hükümet erkanı, genel merkez azalarından Başvekalet Müsteşarı Ahmet Salih Korur, vali ve belediye başkanı Kemal Aygün, "kardeş dernek Kızılay", resmi ve hususi banka umum müdürleri, derneğin her başvurusunda "en büyük yardımı yapan Ziraat Bankası genel müdürü Mithat Dülge", derneğin "esaslı gelir menbaları olan" Çorap ve Triko atölyelerinde "devamlı ve gelirlili çalışmalarında büyük yardımı olan Sümerbank Umum Müdürü Ahmet Akın" katılır.⁸⁹ 1960 yılında bina tamamlanır ve dernek yeni binasına taşınır.⁹⁰ Törene katılanlara bakıldığında, derneğin sosyal yardım alanındaki faaliyetlerinin hükümet ve bürokrasinin çeşitli kademeleri tarafından desteklendiği görülmektedir.

DP döneminde yoksulluğa karşı sosyal yardım kuruluşları görevlendirme anlayışı devam etmiştir.⁹¹ 1950'lerin ikinci yarısında derneğe hükümet tarafından verilen görevler artmış ve dernek, sosyal yardım politikalarının merkezinde önemli bir gönüllü kuruluş haline gelmiştir.⁹² Derneğin içinde çalışan kadınlar, Türkiye'deki ilk rehabilitasyon uy-

83 "Yardımsevenler Heyeti Cumhurbaşkanını ziyaret etti", *Kadın Gazetesi*, 12 Haziran 1950.

84 A.g.e.; *Yardım Sevenler Derneği 1928-1955 Çalışmaları*.

85 "Yardım Sevenler Derneğinin 30. Genel Kongresi Yapıldı", *Kadın Gazetesi*, 7 Haziran 1958.

86 "Yardımsevenler 32nci çalışma yılına girerken", *Kadın Gazetesi*, 23 Mayıs 1959.

87 "Yardımsevenler Derneği Kongresi", *Kadın Gazetesi*, 30 Mayıs 1959.

88 Türkiye Yardım Sevenler Derneği (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1960), 10, <https://tysdarsivi.hacettepe.edu.tr/document/251#?c=0&m=0&s=0&cv=0>; "Yardımsevenler Derneğinin Konuşması"; Hasene Ilgaz, "Yardımsevenler Genel Merkez binası yapılıyor", *Kadın Gazetesi*, 20 Temmuz 1957.

89 "Yardım Sevenler Derneğinin 30. Genel Kongresi Yapıldı."

90 İffet Halim Oruz, "Bir çatı kuruldu", *Kadın Gazetesi*, 21 Mayıs 1960. *70 Yılın Öyküsü*, 31.

91 Buğra, *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika*, 155.

92 1951'de 19 Şubat'a denk gelen hafta Yardım Sevenler Derneği haftası olarak kabul edilmiştir. Metinsoy, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yardım Kurumları", 81.

gulamasını yapar. Hükümet 1954 senesi verem hastalığından iyileşmiş kişilerin sağlığını bozmayacak işlerde çalışmalarını sağlamak için rehabilitasyon atölyeleri açılması görevini derneğe verir. Sağlık Sosyal Yardım Bakanlığı'nın bu amaç için "ayırdığı tahsisatın işletilmesini" dernek kullanır. 1953 bütçesinden derneğin genel merkezi, İstanbul ve İzmir şubelerine ödenek ayrılır. Dernek bu ödenekle rehabilitasyon müessesesi kurmak üzere harekete geçer.⁹³ Sağlık Bakanlığı ve Verem Savaş Derneği ile çalışarak rehabilitasyon uygulamasını gerçekleştirir. 1954 senesinde Ankara Cebeci'de kadınlara, Yenimahalle'de erkeklere atölye açılır.⁹⁴ Ayrıca Keçiören Atatürk Sanatoryumu'nda "nekahat devresini geçiren hastalara kendilerini yormadan bir meslek sahibi olmalarını temin için 3 kurs açılır."⁹⁵ Ankara, İstanbul ve İzmir'deki rehabilitasyon çalışmaları sonucunda yüzlerce vatandaş sağlıkları kontrol altına alınarak çalışma hayatına geri döndürülür.⁹⁶

Sosyal yardım politikalarının oluşmasında derneğin bir başka önemli rolü ise 1959'da kurulan Sosyal Hizmetler (Akademisi) Enstitüsü için yaptığı çalışmalarıdır. Yoksullukla mücadelede modern bir yaklaşım getiren⁹⁷ bu önemli dönemeçte, "dernek hükümetin yanında çok aktif olarak yer alır."⁹⁸ Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü'ne bağlı "il sosyal hizmetler koordinasyon kurullarında dernek önemli bir rol oynamıştır."⁹⁹ Enstitü'nün ve kurulların işleyişi ve kadınların bu kurumlarda nasıl bir rol oynadığı hakkında bilgi yoktur. Fakat Enstitü'de ve ülke genelinde kurulan bu kurullarda kadınların sosyal yardım alanında önemli bir deneyim elde ettiğini, sosyal yardım uygulamalarına katkı sağladığını ve politika yapma süreçlerine dahil olduğunu tahmin edebiliriz.

Hükümet, sosyal yardım konusunda derneğin uzmanlığına da başvurur. Enstitü'de sosyal hizmet konularında değerlendirme yapmak üzere Sosyal Hizmetler Danışma Konseyi kurulmuştur. Bu konseyde YSD'nin de bir üyesi vardır.¹⁰⁰ Ayrıca dernek, sosyal hizmet eğitimi veren ve öğrencilerin deneyim elde edebileceği bir kurum gibi çalışır. Derneğin Gerçekleştirme Kolu, "Sosyal Hizmetler Akademisi öğrencilerinin tatbikat yapabildikleri bir okul haline gelmiştir."¹⁰¹ İlerleyen yıllarda öğrenciler bir öğretim üyesi nezaretinde sosyal yardım ve gerçekleştirme kollarında "pratik çalışmalar yaparak mesleki bilgilerini" arttırma imkanı bulur. Öğrenciler aynı zamanda derneğin çalışmalarına da yardım eder.¹⁰² 1950'lerde YSD, sosyal yardım uygulamalarında uzmanlaşmış bir okul gibidir. Devletin etkin olmadığı bu alanda kadınlar sosyal yardım uygulamaları

93 "Yardımsevenler Genel Merkezinde Yapılan Toplantı", *Kadın Gazetesi*, 20 Şubat 1954.

94 "Yardımsevenler Derneği Genel Merkez Kurulu 1954 yılı çalışma raporu", *Kadın Gazetesi*, 4 Haziran 1955; 70 Yılın Öyküsü, 31; 1928-1967 Türkiye Yardımsevenler Derneği; Türkiye Yardım Sevenler Derneği 1960, 8.

95 Yardım Sevenler Derneği 1928-1955 Çalışmaları.

96 Türkiye Yardım Sevenler Derneği 1960, 8.

97 Buğra, *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika*, 171.

98 70 Yılın Öyküsü, 32.

99 A.g.e.

100 Resmi Gazete, 22 Haziran 1959.

101 1928-1967 Türkiye Yardımsevenler Derneği.

102 1976 Yılı Çalışma ve Hesap Raporu (Ankara: Nüve Matbaası, 1977), 18. <https://tysdarsivi.hacettepe.edu.tr/document/12#c=0&m=0&s=0&cv=0>; 1975 Yılı Çalışma ve Hesap Raporu (1976), 20, <https://tysdarsivi.hacettepe.edu.tr/document/8#c=0&m=0&s=0&cv=0>.

üretmiş, sosyal yardım uzmanları yetiştirmiş, etkinlik alanlarını genişletmiş ve önemli bir tecrübe elde etmiştir.¹⁰³

Bir Kadın Derneği Olarak Yardım Sevenler Derneği

YSD, bu dönemde kadınların sosyal yardım alanında yaptıklarıyla ön plana çıkan bir kadın derneğidir. Sosyal yardım, geleneksel toplumsal cinsiyet normlarıyla uyumlu bir şekilde, kadınlarla özdeşleştirilen bir faaliyet alanı olarak görülür. Dernekte çalışan kadınlar için sıklıkla kullanılan hoşgörülü, şefkatli, faziletli ve fedakar gibi sıfatlar bu durumu net bir şekilde göstermektedir. Mesela, derneğin faal üyelerinden Güzin Tugay “yardım, şefkat, koruma’ Türk’ün övündüğü vasıflardır. İnkılâpçı ve enerjik bir ruh hamlesiyle her sahada ilerleyen Türk kadınının şiarıdır... İşte “Y.S.D.” bu yüksek vasıfları taşıyan Türk kadınlarının eseridir” demektedir.¹⁰⁴ TKB ve YSD’de aktif olarak çalışan İffet Halim Oruz da bir yazısında kadınların hayırseverlik duygularını övmüştür: “Kadınlığımızın hayır duygusunun ve sosyal hayattaki veriminin tertemiz temsilcisidir, onlar... Yardımsevenlerin bu durumda ve kaliteli olarak vazife görmesine, devlet reisleri eşleri, Derneğin fedakâr Genel Başkanları, Genel Merkez heyetini teşkil eden değerli üyeler ve nihayet bütün teşkilât arkadaşları yardımcı olmuşlardır. Ellerinden tuttukları bu hayır meşalesi üyelerin, çoğunluğu kadınlardan müteşekkil olması itibarıyla Türk kadınının şefkatini ve feragatini de temsil etmektedir.”¹⁰⁵ Kadınların yaptığı faaliyetler ve çalışkanlıkları da sıklıkla övülür. Mesela Reşide Bayar, YSD için “sosyal hayatımızda büyük bir yeri olan” hayır derneği demiştir. Konuşmasında derneğin başkanı Mediha Eldem’i övmüş ve “otuzbeş kişilik Genel Merkez azasından tanıştığım bayanların hepsi, bilgili, gayretli, başkanlarıyla çalışmaktan büyük bir zevk duyduklarını belirtiyorlardı” demiştir. Kadın Gazetesi de dernekte çalışanlar için “çalışkan arkadaşlarımız” ifadesini kullanır.¹⁰⁶ YSD, geleneksel toplumsal cinsiyet normlarının içerisinde kadınlara bir faaliyet alanı yaratan bir kadın derneğidir. Fakat aynı zamanda bu faaliyet alanıyla kadınların kamusal alandaki gücünü arttırmıştır. YSD ile birçok kadın sosyal yardım alanında aktif olmuş, çalışkanlıklarıyla övülmüş ve ön plana çıkmıştır.

YSD’nin, yoksul kadınlara iş imkanı sağlayarak onlara yardım etme amacıyla kurulan bir kadın derneği olduğu sıklıkla vurgulanır. Özellikle faaliyet alanını genişlettiği ve sosyal yardım açısından etkisinin arttığı savaş sonrası dönemde kadın derneği olarak nitelendirilmesi önemlidir. Oruz, derneğin kurulduğu ilk günden beri “hem üyeleri bakımından kadın çoğunluğu gösteren hem de çalışma konusu içine birinci plânda yoksul kadını alan” bir dernek olduğunu söylemiştir. Oruz’a göre, YSD “Türk kadınlığının şefkat kucağı olduğu kadar, kültürel sahada da bir çalışma alanıdır. Zira kadını çalıştırma yolu ile yardım, onun en büyük amacıdır” demiştir.¹⁰⁷ Bir başka yazısında ise “20 yıl bu memleketin hayırına çalışmış bir kadın topluluğu” olarak tanımlamıştır.¹⁰⁸

103 Beth Baron, benzer bir durumu Mısır örneğinde gözlemlemiştir. Beth Baron, “Women’s Voluntary Social Welfare Organizations in Egypt”, *Gender, Religion and Change in the Middle East*, yay. haz. Inner Marie Okkenhaug ve Ingvild Flakerud (Oxford ve New York: Berg, 2005).

104 Güzin Tugay, “Çalışma Şekillerimiz”, *Yardım Sevenler Derneği 1928-1955 Çalışmaları*.

105 İffet Halim Oruz, “Yardımsevenler Kongresi”, *Kadın Gazetesi*, 23 Mayıs 1959.

106 Şükriye Şener, “Sayın Reşide Bayar’ın Himayesinde verilen yardımsevenler balosu”, *Kadın Gazetesi*, 21 Aralık 1957.

107 İffet Halim Oruz, “Hayırlı işler yolunda”, *Kadın Gazetesi*, 7 Haziran 1948.

108 İffet Halim Oruz, “Yardımsevenler”, *Kadın Gazetesi*, 1 Haziran 1957.

Benzer şekilde derneğin Genel Merkez Umumi Müfettişi ve TKB'de de çalışan Avukat Müjgân Aġaoġlu da YSD'nin kadın derneği olarak öneminin altını çizerek. Aġaoġlu'na göre "Yardımsenvenler Derneği bugüne kadar ... bilhassa kadın topluluklarının fikir, düşünce ve çalışmalarını geliştirmekte çok büyük rolü olmuştur. Bu derneğe emek veren Türk kadını, bir taraftan şefkatli elleriyle sosyal yardımı memleketimizin köşe ve bucaklarına kadar ulaştırırken, diğer taraftan aynı ideal peşinde koşmanın verdiği fikir birliğinden doğan bir kaynaşmanın husulüne sebep olmuş, bu kaynaşma farkına varılmadan akıp giden yılların yarattığı şefkat, dostluk hisleriyle bağlanan bir yardımsenver ordusu vücutte getirmiştir."¹⁰⁹ Derneğin, kadınların gelişmesinde rolü olduğunu ve "kadın topluluklarının ve kadın çalışmalarının memleket ölçüsündeki faydasını" da vurgulamıştır.¹¹⁰

1950'lerde YSD'nin, TKB ile yakın ilişkisi olduğu da görölmektedir. 1949'da TKB'nin yeniden kuruluşunda YSD'den önemli isimler etkili olmuştur. Mesela 1948'de YSD yönetim kurulunda olan Latife Bekir Çeyrekbaşı ve Mebrure Aksoley¹¹¹ TKB'nin kurucularındandır.¹¹² Çeyrekbaşı TKB'nin ilk genel başkanı seçilir. Aksoley ise bir dönem TKB ikinci başkanlığını yapmıştır.¹¹³ YSD'nin uzun yıllar genel başkanı olan Mediha Eldem de TKB'nin kurucuları arasındadır.¹¹⁴ İffet Halim Oruz¹¹⁵ ve Müjgân Aġaoġlu gibi isimler de her iki dernekte aktif olarak çalışmaktadır. Bu iki kadın derneği farklı amaçlarla kurulmuş olsa da 1950'li yıllarda örgütlü kadınların ortak bir gündemin içerisinde yer aldığı görölmektedir.

Dönemin yazarları YSD'yi, kadın hareketlerinin içinde kadınlarla ilgili sosyal meseleleri ele alan bir kadın derneği olarak görmektedir. Mesela Oruz, 1948'de derneğin rolünü şu şekilde açıklamıştır: "dünyanın her tarafından siyasî mahiyetli olduğu gibi yalnız içtimaî mahiyeti bulunan birçok kadın dernekleri ve kadın kulüpleri vardır. Bu toplulukların her biri kadınlıkla ilgili bir veya birkaç mevzuu ele alarak mensup oldukları millete bir takım içtimaî hizmetler yaparlar. Bu bakımdan Yardımsenvenler Derneğinin müsait bir nizamnamesi olduğuna göre böyle içtimaî mahiyette hizmetleri başarması mümkündür."¹¹⁶ 1950'de DP milletvekili olan Mümtaz Faik Fenik'in TKB'nin CHP propagandası yaptığı yönündeki eleştirilerine yönelik Kadın Gazetesi'ndeki köşesinde verdiği sert cevapta ise şunları yazar: "süfretlerin bütün dünyada, bilhassa İngiltere'de yapmış olduğu hareket herkesçe bilinir. Bunun akisleri Türkiye'de Bn. Nezihe Muhiddin ile başlamadığı gibi, bütün dünyada kadın haklarını koruyan ve kadınlar tarafından idare olunan cemiyetlerin siyasî hakları elde etmesi ile ortadan kalktığı da görölmemiştir." Bu bakımdan Oruz, YSD'nin de faaliyetlerinin CHP propagandası başlığı altında basitleştirilemeyeceğini belirtir. Oruz'a göre, "Yardımsenvenler Derneği de, "Kadın Yardım" adıyla kurulduğu zaman, hayrî mahiyeti yanında Ç.E. Kurumunun meşgul olduğu çocuk dâvasının, ancak annenin maddece ve manaca korunması ile etraflıca ele alınabileceği

¹⁰⁹ Müjgân Aġaoġlu, "Yardımsenvenler Derneğinin 22nci yıldönümü", *Kadın Gazetesi*, 20 Şubat 1950.

¹¹⁰ A.g.e.

¹¹¹ Mebrure Aksoley 7. ve 8. dönem CHP Ankara milletvekilidir. *TBMM Albümü 1920-1950*.

¹¹² Mebrure Aksoley, bir dönem YSD genel sekreterliği, ikinci başkanlığı ve müfettişliği de yapar. A.g.e.

¹¹³ "Türk Kadın Birliğinin yeni merkezleri", *Kadın Gazetesi*, 27 Şubat 1950.

¹¹⁴ İşat, "Türk Kadın Birliği'nde", 45.

¹¹⁵ Oruz, 1950'lerde TKB'nin İstanbul Merkezi'nin başkanlığını yapmıştır.

¹¹⁶ İffet Halim Oruz, "Yardımsenvenler kongresinde ileri sürülen dilekler", *Kadın Gazetesi*, 8 Mart 1948.

amacı ile, yani tamamıyla içtimaî mülâhazalarla kurulmuştur."¹¹⁷ Oruz, YSD'yi kadınlık meselelerine eğilen bir kadın topluluğu ve ülke içerisindeki kadın hareketlerinin bir parçası olarak görmüştür. Bu dönemde örgütlü kadınlar için YSD, kadınlar tarafından yönetilen ve kadınların sosyal meselelerine çözüm üreten önemli bir dernektir.

"Emek Mukabili Yardım" İlkesi

YSD'nin yoksul kadınlara yönelik en önemli sosyal yardım faaliyeti "emek mukabili yardım" olmuştur. Aslında "emek mukabili yardım" imparatorluk döneminden itibaren kadınların kamusal alandaki en yaygın sosyal yardım faaliyetlerinden birisidir.¹¹⁸ Kadın derneklerinin sosyal yardım anlayışı, kadınları dikiş, nakış, terzi gibi alanlarda istihdam edip hem derneğe kazanç sağlamak hem de hayatlarını devam ettirebilmeleri için kadınlara bir maaş vermek şeklinde gerçekleşmiştir. YSD de bu anlayışı benimsemiş ve bunu "emek mukabili yardım" ilkesi olarak tanımlamıştır. "Emek mukabili yardım" derneğin kuruluşundan itibaren uyguladığı bir yaklaşımdır.¹¹⁹

"Emek mukabili yardım" derneğin yoksul kadınların hayat koşullarını iyileştirme amacı açısından en önemli ve en yaygın faaliyet alanıdır. Derneğin bu alandaki ilk faaliyetleri 1929 senesinde başlar.¹²⁰ Çoğunlukla yoksul kadınlar, derneğin çorap, trikotaj, dikiş, nakış ve eliş atölyelerinde çalıştırılır ve kadınlara emekleri karşılığında para verilir.¹²¹ Bu açıdan, "emek mukabili yardım" modern gönüllülük anlayışına dayanır. Bu anlayış geleneksel hayırseverliğe karşı, emeğin önemini vurgular ve insanların "çalışarak topluma katılmalarını sağlamak üzere yardım" yapılıır.¹²² Dernek, "emek mukabili yardım" ilkesini şu şekilde açıklar: "Artık toplumun merhamet hislerini sömürerek, yoksulluğu hazır yeme imtiyazı haline getirecek bir ortam yaratmak istemiyoruz. Bunun için emek mukabili yardım yoluna gidilmiş ve muhtelif atölyeler açılmıştır."¹²³ Bir başka vurgu da "kendilerine yardım edilecek vatandaşların onurunu korumak, onları kabiliyeti nispetinde kendi emeği ile ekmeğini kazanan bir yurddaş haline getirmek" için çalışmaktır.¹²⁴

Derneğin açtığı atölyelerde pek çok genç kadın çalışarak geçimlerini sağlamak ve dernek de "bu mamulleri satarak elde ettiği kazançla karşılıksız yardımlarını yapmaktadır."¹²⁵ 1950'li yıllarda atölyeleri gezen Refika Esmer atölyelerde on bir, on iki yaşından elli altmış yaşına kadar işçi çalıştığını söylemiştir. Esmer'e göre "hiçbir şey bilmeden gelen birçok yoksul ve kimsesiz kızların kısa bir zaman zarfında pek çok şey öğrenmeleri ve ortaya fevkalade güzel eser çıkarmaları" bu atölyelerin en güzel yanıdır.¹²⁶

¹¹⁷ Oruz, "Türk Kadın Birliğinin faaliyetinin amacı." Fenik, "Kadınlar Birliğinin Seçim faaliyeti."

¹¹⁸ Nicole Van Os, İkinci Meşrutiyet döneminde kadın derneklerinin en temel faaliyetlerinin hayırseverlik olduğunu belirtmiştir. Van Os, *Feminizm, Hayırseverlik ve Vatansızlık*. Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi* (İstanbul: Metis Yayınları, 1994), 43.

¹¹⁹ Metinsoy, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yardım Kurumları", 39-93. Saracel, *Sosyal Yardım*, 18.

¹²⁰ *70 Yıllık Öyküsü*, 18.

¹²¹ *Yardım Sevenler Derneği 1948 Yılı Çalışmaları*.

¹²² Buğra, *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika*, 133.

¹²³ *1928-1967 Türkiye Yardımsevenler Derneği*.

¹²⁴ *Yardım Sevenler Derneği 1948 Yılı Çalışmaları*. Müjgân Ağaoğlu, "Yardımsevenler Derneği çalışmaları hakkında radyoda verilen konferans", *Kadın Gazetesi*, 4 Kasım 1948.

¹²⁵ *Türkiye Yardım Sevenler Derneği 1960*.

¹²⁶ Refika Esmer, "Yardım Sevenler Derneği", *Yardım Sevenler Derneği 1928-1955 Çalışmaları*.

Esmer'in de dediği gibi bu atölyelerde çalışanların çok büyük çoğunluğunu herhangi bir eğitimi ya da çalışma deneyimi olmayan kadınlar oluşturmuştur.¹²⁷ Ayrıca, bu atölyelerde her yaşta kadın çalışıp, para kazanabilir.

Atölyelerde sürekli çalışanlar ve parça başı iş usulü çalışanlar vardır. Binası olmayan ve atölye açamayan merkez ve şubeler "çalışabilecek durumda olanlara evlerinde tamamlanmak üzere el işleri vermektedir."¹²⁸ Çalışanların tam sayısına ulaşabilmek mümkün değildir. Fakat merkez ve bütün şubelerdeki atölyelerde önemli sayıda kadının çalıştığını düşünebiliriz. Ağaoğlu, 1948 senesinde "emek mukabili yardım" ile derneğin çalıştırdığı işçilerin sayısının binleri bulunduğunu, derneğin yaptığı yardımların tutarının da bir milyonu aştığını söylemiştir.¹²⁹ Aynı yıl dernek ile ilgili yaptığı radyo konuşmasında bu atölyelerde toplam 3285 işçi çalıştırıldığını söylemiştir.¹³⁰ Oruz da özellikle kadın çalıştırma yoluyla yardım sağlama prensibini benimseyen derneğin, 1956 yılında memleketin her yanında binlerce kadın çalıştırdığını ifade etmiştir.¹³¹ 1950'li yıllarda dernek atölye sayısını arttırır. Çalışan kadınların da sayısı artmış ve emek karşılığı yardım yaygınlaşmıştır.¹³²

Her atölyenin bir eğitimcisi vardır. Çoğunlukla eğitim verenler de kadınlardır. Atölyelerde iş başında eğitim sistemiyle yoksul kadınlara iş eğitimi verilir. Daha sonra kadınlar "öğrendikleri işi yapabilecekleri örneğin Dikimevi gibi işyerlerine yerleştirilir, eğer istekli iseler kendi işlerini kurmada onlara makine vb. araç ve gereçler verilerek destek" de sağlanır.¹³³ Dernekte eğitim görenler "dışarıda hayatını kazanmaktadır." Dernek, belediyeler, fabrikalar, özel iş yerleri ve birçok çalışma alanında yüzlerce kişiye iş bulmuştur.¹³⁴ Ayrıca, atölyelerde üretilen ürünler sergilerde gösterilir. İstanbul merkezinin Nişantaşı'nda açtığı daimi sergi ve satış merkezinde kadınların ürünleri sergilenir ve satılır.¹³⁵ Her sene İzmir Fuarı'nda YSD'nin pavyonu açılmaktadır. Fuarda sergilenen kadınların el emeği eserlerinden ve çalışkanlığından övgüyle bahsedilmektedir.¹³⁶ YSD, kadınlara hem meslek öğretmiş, iş bulmuş hem de kadınların eserlerini görünür kılmıştır.

Kadınların çalışma koşulları da zamanla değişmiştir. Dernekte çalışan kadınlar uzun yıllar İş Kanunu kapsamında değildir.¹³⁷ Fakat 1950'li yıllardan itibaren kadınların çalışma koşulları iyileşmeye başlamıştır. Dernekte çalışanlara ulaşım, öğle yemeği, sağlık bakımı ve ilaç yardımı" yapılır.¹³⁸ Ayrıca her gün öğle yemeği, her sene önlük ve ayakk-

127 70 Yıllın Öyküsü, 28; Türkiye Yardım Sevenler Derneği 1960, 7.

128 1928-1967 Türkiye Yardımsevenler Derneği.

129 Müjgan Ağaoğlu, "Yardımsevenler Derneğinin yirminci yıldönümü münasebetiyle", *Kadın Gazetesi*, 8 Mart 1948, 2.

130 Ağaoğlu, "Yardımsevenler Derneği çalışmaları hakkında radyoda verilen konferans."

131 "Yardımsevenler derneğinin 20inci genel kongresi münasebetile genel Merkez adına İstanbul delegesi İffet Halim Oruzun konuşması", *Kadın Gazetesi*, 26 Mayıs 1956.

132 70 Yıllın Öyküsü, 27.

133 A.g.e., 28; Türkiye Yardım Sevenler Derneği 1960, 7.

134 1928-1967 Türkiye Yardımsevenler Derneği.

135 Yardım Sevenler Derneği 1928-1955 Çalışmaları.

136 A.g.e., 29-32.

137 Saracel, *Sosyal Yardım*, 22.

138 70 Yıllın Öyküsü, 28; Türkiye Yardım Sevenler Derneği 1960, 7.

bı da verilmiştir.¹³⁹ 1957 senesinden itibaren çalışanların sağlık durumu değerlendirilerek ikinci kahvaltısı da verilmeye başlanmıştır.¹⁴⁰ 1950'li yıllarda çalışanları sigortalı yapan bir merkez de vardır.¹⁴¹ Türkiye'de sosyal güvenlik politikalarındaki gelişmelerle paralel bir şekilde tüm çalışan kadınlar ancak 1965 senesinden itibaren sigorta kapsamına alınacak ve bir sendikaya üye olabilecektir.¹⁴²

Derneğin en önemli faaliyeti, "emek mukabili yardım" ilkesi doğrultusunda yoksul kadınların atölyelerde istihdam edilmesidir. Kadınlar meslek öğrenmiş, profesyonel çalışma hayatının içerisine girmiştir. Hatta dernek dışında da kadınlara çalışma imkanı yaratılmıştır. Kadınlar kendi işini kurmuş veya bir kurumda işe yerleştirilmiştir. Dernek, "emek mukabili yardım" ilkesi doğrultusunda binlerce kadının kendi hayatını kurabilme ve geçimini sağlamasına fırsat sunmuştur. YSD, kadın hareketinin yoksul kadınlara iş eğitimi ve iş imkanı yaratılması gündemini merkeze alan bir politika benimsemiş, bu politikasıyla savaş sonrası dönemde ülke genelinde en etkili kadın derneği olmuştur.

Sonuç

Feminist literatürde dalga anlatısı, dar bir feminist gündem ve aktivizm tanımının yapılmasına ve YSD gibi birçok kadın derneğinin kadın hareketi tarihine dahil edilmesine neden olmuştur. Ayrıca bu anlatı iki dalga arasındaki dönemin "sessizlik" ile özdeşleştirilmesine ve dolayısıyla kadın hareketi tarihinin çok uzun ve önemli bir döneminin feminist tarihyazımının dışında kalmasına yol açmıştır. Özellikle çok partili hayata geçiş süreci ve 1950'li yıllar kadın hareketi tarihinin en az ilgi gören dönemidir. Bu dönemdeki kadın dernekleri Kemalist kadın örgütlenmeleri olarak değerlendirilir ve kadın hareketi tarihine dahil edilmez. Dolayısıyla bu dönemde faaliyet gösteren, açık bir şekilde feminist politika yürütmeyen bir kadın derneği olarak YSD'nin tarihi yeterince ilgi görmemiş ve çok az sayıda çalışma bu derneği kadın hareketi tarihine dahil etmiştir. Halbuki YSD yaygın örgütlenmesi, kadınlara yönelik yardım faaliyetleri ve sosyal politika yapımındaki merkezi rolü ile kadın hareketi tarihinin en önemli kadın derneklerinden birisidir.

YSD'nin sosyal yardım alanında Kızılay ve Çocuk Esirgeme Kurumu'ndan sonra en etkili gönüllü dernek olduğu görülmektedir. Derneğin bu geniş etkinlik alanına ulaşması II. Dünya Savaşı sırasında gerçekleşmiştir. Tek parti döneminde CHP ile yakın bir ilişki içerisinde olması, derneğin ülke genelindeki şube ve üye sayılarında önemli bir artışa yol açmıştır. CHP'nin desteği ayrıca derneğin sosyal yardımların merkezinde yer almasını mümkün kılmıştır.

Savaş sonrası dönem, YSD için yeni bir dönemdir. Çok partili hayata geçildikten sonra dernek, CHP'den bağımsız hale gelmiştir. 1950'li yıllarda derneğin, hükümet ve özellikle Celal Bayar ve Reşide Bayar tarafından desteklendiği görülmektedir. Hatta hükümet bazı sosyal yardım görevlerini doğrudan derneğe verir. 1950'li yılların ikinci yarısında derneğin sosyal yardım uygulamalarında etkisi iyice artar. Sağlık Bakanlığı bütçeden

139 *Yardım Sevenler Derneği 1928-1955 Çalışmaları.*

140 "Yardım Sevenler Derneğinin 30. Genel Kongresi Yapıldı."

141 1950'li yıllarda Zonguldak'taki merkez "işçilerine ihtiyarlık, analık, hastalık sigortaları yaptırmış[tır]." *Yardım Sevenler Derneği 1928-1955 Çalışmaları.*

142 Metinsoy, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yardım Kurumları," 84.

para tahsis ederek rehabilitasyon görevini derneğe verir. Dernek daha sonra Sosyal Hizmetler Enstitüsü'nün kuruluşunda yer alır. Devletin etkin olmadığı, hatta görevlerinin bir kısmını kadınlara bıraktığı sosyal yardım alanında kadınların rolü ve etkinlik alanı büyür. YSD, yoksulluğa karşı mücadelede hükümetin danışmanlık aldığı ve yardım istediği önemli bir kuruma dönüşür. Bu dönüşümü gerçekleştiren kadınlar, aynı zamanda sosyal yardım alanında önemli bir birikim de elde etmiştir. Kadınlar, devletin faal olmadığı bir alanda karar verici pozisyona gelmiş, politika yapma süreçlerine dahil olmuştur.

Derneğin bütün yönetim kurullarında kadınlar vardır, yaptığı faaliyetler de çoğunlukla kadınların hayat koşullarını iyileştirmeye yöneliktir. Dernek, birçok açıdan kendinden önceki veya aynı dönemde etkin olan diğer kadın örgütlerinin birikiminden faydalanmış, bu birikime önemli katkılar yapmıştır. Mesela, tek parti döneminde TKB'de aktif olan İffet Halim Oruz ve Latife Bekir Çeyrekbaşı gibi önemli isimler YSD içinde faaliyet gösterir. YSD'nin, 1949'da kurulan TKB ile yakın ilişki içinde olduğu da görülmektedir. Ayrıca, derneğin "emek mukabili yardım" ilkesi, Osmanlı İmparatorluğu ve tek parti döneminden itibaren kadın derneklerinin sosyal yardım anlayışının devam ettiğini göstermektedir. Savaş sonrası dönemde YSD, kadın derneklerinin sosyal yardım alanındaki birikimini arttırmış, kadınların gündem ve faaliyetlerinde devamlılığı sağlamıştır. Öte yandan derneğin yönetim kadrosu üst düzey bürokrat, milletvekili ve yönetici elitlerin eşlerinden oluşuyor olsa da dernekte aktif olarak çalışan farklı toplumsal statüden kadınların olduğu görülmektedir. Derneğin taşradaki şubelerinin yönetim kurullarında kadın öğretmen, memur ve doktor yer almaktadır. Özellikle kadın öğretmenlerin sayısı daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla taşrada kadın öğretmenlerin örgütlü hayat içerisinde ve sosyal yardım alanında deneyim kazanmasında YSD'nin önemli bir rolü olduğu söylenebilir. Aynı zamanda binlerce yoksul kadın derneğin içinde veya dışında dernek aracılığıyla istihdam edilerek hayatlarını kazanmıştır. Dernek, savaş sonrası dönemde farklı toplumsal tabakadan kadınların bir araya geldiği önemli bir kurum olmuştur. Dernek içinde kadınlar yönetici olur, sosyal yardım uygulamaları yapar, sosyal hizmet uzmanı yetiştirir; atölye başkanı olur, meslek öğretene eğitimci olur; iş öğrenir, meslek sahibi olur, iş kurar ve çalışma hayatına girer. Birçok yönden YSD, örgütlü yaşam içerisinde kadınların gücünü ve rolünü arttırmıştır. Savaş sonrası dönemde kadın hareketinin içinde kadınlara yönelik sosyal hizmetleri ve gündemi ile önemli bir yer tutmuştur. YSD'nin tarihi, bütün bu nitelikleriyle Türkiye'de kadın hareketliliğinin iki dalga arasındaki dönemde de devam ettiğini, kadınların faaliyet ve gündemlerinde süreklilik olduğunu ve kadın hareketi tarihinin bütün kadın derneklerini kapsayacak bir şekilde yazılmasının önemini tekrar göstermektedir.

KAYNAKÇA

Birincil Kaynaklar

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)
Siyasi Partiler Cumhuriyet Halk Partisi
Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı

Kadın Gazetesi (1948-1960)
Resmi Gazete
TBMM Tutanak Dergisi, 28.12.1947.
TBMM Albümü 1920-1950, Cilt 1.
TBMM Albümü 1950-1980, Cilt 2.
Türk Parlamento Tarihi II. Dönem 1923-1927, no: 3.
Türk Parlamento Tarihi IX. Dönem 1950-1954, cilt: 7.

Yardım Sevenler Derneği Arşivi

1928-1967 Türkiye Yardımsevenler Derneği, <https://tysdarsivi.hacettepe.edu.tr/document/255#c=0&m=0&s=0&cv=0>.
1975 Yılı Çalışma ve Hesap Raporu (1976) <https://tysdarsivi.hacettepe.edu.tr/document/8#c=0&m=0&s=0&cv=0>.
1976 Yılı Çalışma ve Hesap Raporu (Ankara: Nüve Matbaası, 1977). <https://tysdarsivi.hacettepe.edu.tr/document/12#c=0&m=0&s=0&cv=0>;
70 Yılın Öyküsü Türkiye Yardım Sevenler Derneği, 1928-1998 (Ankara: Mars Ticaret ve Sanayi A.Ş., 1999). <https://tysdarsivi.hacettepe.edu.tr/document/274#c=0&m=0&s=0&cv=0>.
Himâye-i Etfâl Kadın Yardım Cemiyeti Nizamnamesi, 1928. <https://tysdarsivi.hacettepe.edu.tr/document/1369#c=0&m=0&s=0&cv=0>
Yardım Sevenler Derneği 1928-1955 Çalışmaları, <https://tysdarsivi.hacettepe.edu.tr/document/4#c=0&m=0&s=0&cv=0>
Yardım Sevenler Derneği 1948 Yılı Çalışmaları, <http://tysdarsivi.hacettepe.edu.tr/document/257#c=0&m=0&s=0&cv=0>
Türkiye Yardım Sevenler Derneği (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1960), <https://tysdarsivi.hacettepe.edu.tr/document/251#c=0&m=0&s=0&cv=0>

İkincil Kaynaklar

Adak, Sevgi. "Yetmişli Yıllarda Kadın Hareketi: Yeni Bir Feminizmin Ayak Sesleri", *Türkiye'nin 1970'li Yılları*. Yay. Haz. Mete Kaan Kaynar, 609-629. İstanbul: İletişim Yayınları, 2021.
Adak, Sevgi ve Selin Çağatay. "Revisiting Feminist Historiography on Women's Activism in Turkey: Beyond the Grand Narrative of Waves". *Women's History Review* 5, 2023, 723-744.
Akal, Emel. *Kızıl Feministler: Bir Sözlü Tarih Çalışması*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
Akın, Veysi. "Dr. M. Fuat ve Himâye-i Etfâl Kadın Yardım Cemiyeti", *Kadınlar ve Türkiye Yardım Sevenler Derneği*, *Cumhuriyet'le Büyüyen Yardım Sevenler: Türkiye Yardım Sevenler Derneği*. Yay. Haz. Elif Mahir Metinsoy, 19-37. Ankara: Türkiye Yardım Sevenler Derneği, 2018.
Akkaya, Gülfer. *Sanki Eşittik: 1960-1970'li Yıllarda Devrimci Mücadelenin Feminist Sorgusu*. İstanbul: Kumbara Sanat Yayınları, 2011.
Arat, Yeşim. "Toward A Democratic Society: The Women's Movement in Turkey in the 1980s". *Women's Studies International Forum* 17 (2-3), 1994, 241-248.
Ardıç, N. "Cumhuriyetten Sonra Kurulan Kadın Dernekleri", *Atatürk ve Kadın Hakları Kadın Dernekleri Federasyonu ve Gönüllü Kuruluşlar*, 194-204. Ankara: Türk Ticaret Bankası, 1983.
Aydın, Abdullah ve Murat Yıldız. "1950-1960 Döneminde Türkiye'de Kadın Hareketlerinin Niteliği Üzerine Bir Değerlendirme". *Yasama Dergisi* 33, 2016, 50-67.
Azak, Umud ve Henk de Smaele. "National and Transnational Dynamics of Women's Activism in Turkey in the 1950s and 1960s: The Story of the ICW Branch in Ankara". *Journal of Women's History* 3, 2016, 41-65.
Baron, Beth. "Women's Voluntary Social Welfare Organizations in Egypt", *Gender, Religion and Change in the Middle East*. Yay. Haz. Inner Marie Okkenhaug ve Ingvild Flaskerud, 85-102. Oxford ve New York: Berg, 2005.

- Beaumont, Caitriona. *Housewives and Citizens: Domesticity and the Women's Movement in England, 1928-1964*. Manchester: Manchester University Press, 2016.
- Buğra, Ayşe. *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- Cumhuriyete Kanat Gerenler Belgeseli TRT2 Melahat Özbudun Bölümü, https://www.youtube.com/watch?v=_jfrtUgAPYg.
- Çağatay, Selin. "The Politics of Gender And the Making of Kemalist Feminist Activism In Contemporary Turkey (1946-2011)". Doktora Tezi, Central European University, 2017.
- Çakır, Serpil. *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları, 1994.
- Çayırıcıoğlu, Duygu. "1960'ların ve 1970'lerin Kadın Edebiyatçılarındaki Ön-Feminizm". *Birikim* 328, 329, Ağustos Eylül 2016, 141-150.
- _____. *Kadınca Bilmeyişlerin Sonu: 1960-1980 Döneminde Feminist Edebiyat*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2022.
- Çoğun, Sezen. "Türk Basınında Kadın Gazetesi'nin Yeri". Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2003.
- Davaz, Aslı. *Eşitsiz Kızkardeşlik: Uluslararası ve Ortadoğu Kadın Hareketleri, 1935 Kongresi ve Türk Kadın Birliği*. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2014.
- Dişbudak, Müge. "Türk Kadınlar Birliği". Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2008.
- Ecevit, Yıldız. "Women's Rights, Women's Organizations and the State", *Human Rights in Turkey*. Yay. Haz. Zehra Arat, 187-201. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2001.
- Ediz, Zerrin. "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'deki Kadın Örgütlenmeleri: Kadın Hakları Açısından Bir İnceleme (1923-1993)". Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1994.
- Evans, Elisabeth. ve Prudence Chamberlain. "Critical Waves: Exploring Feminist Identity, Discourse and Praxis in Western Feminism, Social Movement Studies". *Social Movement Studies* 4, 2014, 396-409.
- Fenik, Mümtaz Faik. "Kadınlar Birliğinin Seçim faaliyeti" *Zafer*, 20 Şubat 1950.
- Güngör, Melike. "Women's Writings Under State Feminism In Turkey: An Analysis "Kadın Gazetesi" From 1947 to 1960". Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, 2016.
- Hansu, Selva. "Bir Cumhuriyet Kuruluşu: Türkiye Yardım Sevenler Derneği'nin Kuruluş Öyküsü" https://www.academia.edu/36506207/Bir_Cumhuriyet_Kurulu%C5%9Fu_T%C3%BCrkiye_Yard%C4%B1m_Sevenler_Derne%C4%9Finin_Kurulu%C5%9F_%C3%96y%C3%BCs%C3%BC. Erişim Tarihi: 24 Kasım 2023.
- Himâye-i Et'fâl Kadın Yardım Cemiyeti Nizamnamesi*. Ankara: Hakimiyet-i Milliye Matbaası, 1931.
- İşat, Ceren. "Türk Kadınlar Birliğinde Devlet ve Sınıf İlişkileri". Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006.
- Kaftan, Gizem. "The Turkish Women's Movement in Abeyance". *Journal of International Women's Studies* 6, 2020, 181-192.
- Kaplan, Leyla. *Cemiyetlerde ve Siyasî Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*. Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, 1998.
- Karabulut, Sezen. "1950'lerde Kadının Sosyalleşmesinde Basının Önemi: "Kadın Gazetesi Örneği"". *Belgi* 1, 2011, 87-97.
- Kılıç, Zülal. "Cumhuriyet Türkiyesi'nde Kadın Hareketine Genel Bir Bakış", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*. Yay. Haz. Ayşe Berktaş Hacımırzaoğlu, 550-590. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998.
- Korkmaz, Hacer. "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında (1941) Yardım Sevenler Cemiyeti ve Mevhibe İnönü'nün Çalışmaları". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 27, Haziran 2016, 431-442.
- Laughlin, Kathleen A. ve Jacqueline L. Castledine. Yay. Haz. *Breaking the Wave: Women, Their Organizations, and Feminism, 1945-1985*. Routledge, 2010.
- Metinsoy, Elif Mahir. "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yardım Kurumları, Kadınlar ve Türkiye Yardım Sevenler Derneği", *Cumhuriyet'le Büyüyen Yardım Sevenler: Türkiye Yardım Sevenler Derneği*. Yay. Haz. Elif Mahir Metinsoy, 39-93. Ankara: Türkiye Yardım Sevenler Derneği, 2018.
- _____. Yay. Haz. *Cumhuriyet'le Büyüyen Yardım Sevenler: Türkiye Yardım Sevenler Derneği*. İstanbul: Türkiye Yardım Sevenler Derneği Yayınevi, 2008.
- Metinsoy, Murat. "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Yardım Sevenler Cemiyeti: Ankara'dan Türkiye'ye Yayılan Sivil Toplum Seferberliği", *Cumhuriyet'le Büyüyen Yardım Sevenler: Türkiye Yardım Sevenler Derneği*. Yay. Haz. Elif Mahir Metinsoy, 95-143. Ankara: Türkiye Yardım Sevenler Derneği, 2018.
- Okutan, Birsan Banu. "Woman And Nation In Turkey: Kadın Gazetesi (1947-1950) And Kadın Sesi (1957-1960)". Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2007.

- Onur, Elif. "1950'lerde Türkiye'de Kadının Sosyal Statüsü". Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, 2019.
- Parmaksız, Pınar Melis Yelsalı. *Türkiye'nin Modernleşmesinde Kadınlar, 1839'dan Günümüze*. İstanbul: İmge Yayınevi, 2017.
- Sancar, Serpil. *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Saracel, Nüket. *Sosyal Yardım ve Hizmet Kuruluşlarının Sosyal Politikası ve Türkiye Yardım Sevenler Derneği Uygulaması*. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, 1997.
- Sarıtaş, Ezgi ve Yelda Şahin Akıllı, "Ellili Yıllarda Kadın Hareketi", *Türkiye'nin 1950'li Yılları*. Yay. Haz. Mete Kaan Kaynar, 627-666. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- _____, "Altmışlı Yıllarda Kadın Hareketi: Süreklilikler, Kopuşlar ve Çeşitlenme". *Türkiye'nin 1960'li Yılları*. Yay. Haz. Mete Kaan Kaynar, 727-758. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- _____, "Rethinking the 'Barren' Decades of Women's Movement in Turkey: Collective Memory and Intergenerational Conflicts". *Diyâr 1*, 2023, 46-71.
- Sarıyar, Canan. "Demokrat Parti Döneminde Kadın Gazetesi (1950-1960)". Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2018.
- Sözaldı, Fadime. "İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sinde Kamu Hizmeti Gören Kuruluşlara Bir Örnek Olarak Yardım Sevenler Derneği ve Faaliyetleri (1939-1945)". Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, 2019.
- Sular, Sibel Servet. "Kadın Gazetesi'nde Kadın İmgesi (1947-1979)". Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, 2019.
- Tatlı, Canan. "Demokrat Parti Döneminde Toplumsal ve Siyasal Hayatta Kadın". Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2008.
- Tekeli, Şirin. "1980'ler Türkiye'sinde Kadınlar", *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*. Yay. Haz. Şirin Tekeli, 15-49. İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.
- _____, "Birinci ve İkinci Dalga Feminist Hareketlerin Karşılaştırmalı İncelemesi Üzerine Bir Deneme", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*. Yay. Haz. Ayşe Berktaş Hacımırzaoğlu, 337-346. İstanbul: Tarih Vakfı, 1998.
- Timuroğlu, Senem. "Artık Adını Koyalım: Feminist Edebiyatımızın Köşe Taşları". K24 8 Mart 2017.
- Utkuğün, Ceren ve Şaban Ortak. "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Yardım Sevenler Cemiyeti'nin Milli Müdafaa Hizmetlerine Yardım Faaliyetleri". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2*, 2019, 461-477.
- Ünal, Birsan. "Türk Kadınlığı İçin Çağdaş Bir Adım: Kadın Gazetesi (1947-1951)". Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2010.
- Van Os, Nicole A. N.M. "Ottoman Muslim and Turkish Women In An International Context". *European Review 3*, 2005, 459-479.
- _____, *Feminizm, Hayırseverlik ve Vatansızlık: Osmanlı İmparatorluğunda Kadınların Örgütlü Yaşamı*. İstanbul: Alfa, 2023.
- Wright, V. "Women's Organizations and Feminisms in Interwar Scotland". Doktora Tezi, University of Glasgow, 2008.
- Yaraman, Ayşegül. "Durgunluk Döneminde Cüretkâr Talepler: Kadın Gazetesi". *Toplumsal Tarih 3*, 2001, 36-41.
- _____, *Bir Demokrasi Tartışması: Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili (1935-1999)*. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1999.
- Yaraman-Başbuğu, Ayşegül. *Elinin Hamuruyla Özgürlük/Resmi Tarihten Kadın Tarihine*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1992.
- Yılmaz, Buket. "1950-1960 Döneminde Türkiye'de Kadın Giyinme Davranışının Dönüşümü". Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, 2010.
- Yücekök, Ahmet N. *Türkiye'de Dernek Gelişimleri (1946-1968)*. Ankara: Sevinç, 1972. Matbaası.
- Zihniöğlü, Yaprak. *Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*. İstanbul: Metis Yayınları, 2003.